

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СУЧАСНИХ УМОВ НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ	
1.1. Аналіз поняття «самоактуалізація» особистості та її структурні компоненти.....	6
1.2. Аналіз впливу ціннісних орієнтацій на самоактуалізацію особистості.....	21
1.3. Аналіз сучасних умов на становлення ціннісних орієнтацій та когнітивних установок особистості	31
Висновки до 1 розділу.....	38
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СУЧАСНИХ УМОВ НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ	
2.1. Організація дослідження	41
2.2. Методи дослідження	42
Висновки до 2 розділу.....	50
РОЗДІЛ III. ЕМПИРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СУЧАСНИХ УМОВ НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ	
3.1. Вивчення системи нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів.....	51
3.2. Вивчення параметрів самоактуалізованої особистості на прикладі двох груп.....	62
3.3. Порівняльний аналіз двох груп.....	67
Висновки до 3 розділу	71
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна соціокультурна та технологічна дійсність має значущий вплив на розвиток та самоактуалізацію кожної особистості. Завдяки глобалізації та інформаційній революції людина сучасності стикається з різноманітними культурними впливами, що може впливати на її самоідентифікацію та розвиток; розвиток інформаційних технологій і соціальних мереж створює нові можливості для вираження себе та спілкування, але також може викликати залежність та втрату приватності, що впливає на самооцінку особистості. Також сучасна особистість має стикається з різними стресами та психологічними труднощами, такими як інформаційне перенасичення, надмірна експозиція соціальних мереж, індивідуальний тиск до досягнень, кризові ситуації тощо, що може впливати на її самоактуалізацію.

Під час стресів сучасного життя людство прагне задовольнити свої основні потреби, жити в безпеці. Люди хочуть любові, поваги та самоповаги. Процес самоактуалізації є тим, завдяки якому люди можуть досягти позитивного психічного здоров'я та контролю над власним життям [5].

Вивчення впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості є предметом досліджень та дискусій у різних наукових галузях та областях, таких як психологія, соціологія, філософія, педагогіка, соціальна робота і багато інших. Багато вчених та дослідників займалися цією темою і розглядали її з різних перспектив. В останні роки в зарубіжній психології активно вивчаються різні аспекти самоактуалізації. Дослідники, такі як І. Бернард, Х. Гарднер, І. Івтзан, М. Купер і багато інших, досліджують вікові, гендерні, культурні та соціальні виміри цього явища. Крім того, інші вчені, такі як Дж. Голд, Т. Ломас і інші, аналізують вплив релігійності і духовності на самоактуалізацію, а також фактори, що сприяють досягненню цього стану, такі як Е. Джонсон, І. Івтзан, Р. Конеллі і інші [14]. Основні ідеї щодо розгляду самоактуалізуючої людини через гуманістичний погляд представлені в працях Ш. Бюлера, К. Гольдштейн, Г. Олпорта, К. Роджерса, А. Маслоу, В. Франкла, Р.Мея, поруч з концепціями індивідуальної психології, розробленими А. Адлером і Д. Кренделлом. Вітчизняні науковці розглядають

процес самоактуалізації з різних сторін, як фундаментальний спосіб самореалізації людини протягом життя (І.П. Маноха), як трьохкомпонентну модель професійної самоактуалізації (М.Г. Ткалич), як тотально-всезагальну ознаку особистості (С.Д. Максименко), як творчої складової особистості (В.О. Моляко), як взаємозв'язок між організацією та характеристиками сприйняття студентами власної особистості та їх особистісним розвитком (Г.І. Медникова, К.Г. Радчук) [17].

Таким чином, усі ці фактори свідчать про важливість вивчення впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості. Розуміння цього впливу може сприяти створенню більш сприятливого середовища для розвитку і самореалізації кожної людини у сучасному світі. Також, проведення емпіричних досліджень може допомогти визначити, які конкретні ціннісні орієнтації корелюють з рівнем самоактуалізації і які чинники можуть підсилити цю залежність. На підставі отриманих результатів можна розробляти психологічні програми і підходи, спрямовані на підтримку самоактуалізації особистості.

Об'єкт дослідження – феномен самоактуалізації особистості в сучасних умовах

Предмет дослідження – вплив сучасних умов на самоактуалізацію особистості.

Мета даної роботи полягає у вивченні впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості, зокрема: сенсожиттєвих орієнтирів особистості, особистісного потенціалу та локусу контролю.

Для досягнення цієї мети передбачається вивчення наступних завдань:

1. Проаналізувати погляди науковців щодо вивчення впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості.
2. Емпірично дослідити вплив сучасних умов на самоактуалізацію особистості, сенсожиттєві орієнтири особистості, особистісний потенціал, які формують корені складові самоактуалізації людини.
3. Емпірично дослідити основні позиції – локус контролю особистості, які формуються в сучасних умовах.

4. Зробити порівняльний аналіз локусу контролю, складові самоактуалізації особистості.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові методи: узагальнення, аналіз і синтез, методи системно-структурного аналізу літератури з питань теми дослідження; емпіричні: Опитувальник цінностей Шварца (Schwartz Value Survey - SVS); Тест самоактуалізації (САТ, Е.Шостром); Опитувальник рівня суб'єктивного контролю (Дж.Роттер) та Шкали сприйнятого стресу Ш. Коена.

Організація і база проведення емпіричної роботи. Емпіричне дослідження проводилося на online платформі Google Form.

Практичне значення роботи: Робота виконана в межах наукової тематики кафедри «Психологічні ресурси особистості в умовах викликів сьогодення» (0123U102605). Її практична значущість полягає в тому, що результати дослідження можуть бути враховані психологами та соціальними робітниками при консультуванні осіб.

Структура роботи. Дана наукова робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, та списку літератури, якій складається із 77 джерел. Загальний обсяг роботи становить 84 сторінки.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СУЧАСНИХ УМОВ НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Аналіз поняття «самоактуалізація» особистості та її структурні компоненти

Дослідники всього світу використовують поняття самоактуалізації, самореалізації, саморозвиток, самовизначення, самоствердження, самодіяльність та інші. Ці терміни фіксовані та описані, але не мають достатнього уточнення. Це термін, що описує стан повної реалізації своїх потенціалів. Протягом історії було багато науковців, які зробили свій внесок в опис і визначення самоактуалізації, і найвідомішим з них є Абрахам Маслоу. Термін «самоактуалізація» вперше був введений Куртом Гольдштейном, а потім розвинений Маслоу в його роботі над теоріями мотивації. Самоактуалізація виникла в гуманістичній психології, яка використовується в ієрархічній мотиваційній теорії Маслоу та особистісно-орієнтованої терапії та фасилітації Роджера. Це поняття використовувалося в виробничій та організаційній психології та трудових відносинах, головним чином для опису розвитку та здорової мотивації окремих працівників і менеджерів. Самоактуалізація дозволяє людям реалізувати свій власний потенціал і робити те, на що вони здатні. Самореалізована людина більше не потребує мотиваційного потягу, вона підходить до життя з позицією новизни або оцінки старого досвіду. Щоб досягти самоактуалізації, Маслоу вважав, що людині потрібні дві речі: внутрішнє дослідження та дія [33].

Маслоу вважав, що важлива екзистенційна проблема породжена тим фактом, що самоактуалізовані індивіди та всі індивіди у своєму піковому досвіді час від часу живуть поза часом і поза світом, «а-часово і а-просторово», хоча вони переважно живуть у зовнішньому світі. Учений бачив людину через гуманістичного призму, яка має природну доброту, здатність виробляти обізнаність, чесність, самоаналіз і зберігати свою свободу вільно реагувати на внутрішні та зовнішні події та цінності.

В останні роки було запропоновано різноманітні моделі самореалізації особистості. Ці моделі можна розділити на дві основні категорії: загальні та спеціалізовані.

Загальні моделі спрямовані на розкриття загальних механізмів самореалізації особистості, які виявляються в різних аспектах її життя. Прикладами авторів таких загальних моделей є американський вчений Е.Л. Шостром, а також українські дослідники П.П. Горностай та В. А. Гупаловська.

Спеціалізовані моделі описують самореалізацію в певних сферах життя, таких як навчання або професійна діяльність. Вони можуть не охоплювати всі аспекти особистості, але зазвичай відіграють ключову роль в конкретній області. Ці моделі часто детально розглядають специфічні механізми самореалізації в навчанні за однією спеціальністю або в одній професії, які не можна застосувати в інших сферах. Наприклад, моделі самореалізації майбутніх фахівців можуть бути розроблені для студентів різних спеціальностей, таких як музиканти-виконавці (В.В. Зеленін), психологи (О.В. Овчарова, О.В. Самаль, Л.В. Цурикова) або фахівців у галузі сільського господарства (Т.М. Соломка), а також економістів, юристів, педагогів і студентів технічних спеціальностей (Л.В. Цурикова, О.Ф. Ященко) здійснили розробку моделей самоактуалізації в контексті професійної діяльності. Ці моделі були створені для різних категорій фахівців, зокрема менеджерів комерційних організацій (М.Г. Ткалич) і молодих вчителів (Л.Р. Шафігуліна). Окрім цього, існують «секторальні» моделі самоактуалізації, які спрямовані на різні вікові групи осіб (А. Й. Капська, І. В. Садилов, М. С. Сидорчук) [1].

Слід зазначити, що в сучасній психологічній науковій літературі виділяються наступні основні моделі самоактуалізації:

- структурна модель самоактуалізації, яку розробив Е. Шостром.
- структурно-функціональна модель самореалізації, розроблена Л.О. Коростилевою.
- структурно-функціональна модель процесу самореалізації, яку запропонувала В. А. Гупаловська.

- модель психологічної готовності особистості до самореалізації через успішну самоактуалізацію, розроблена П.П. Горностаєм .

Першим, хто розвинув концепцію самоактуалізації був К. Гольдштейн - німецький філософ і психолог. Його ідеї в цьому контексті базувалися на глибокому розумінні індивідуального розвитку та самовдосконалення. Основні поняття і ідеї самоактуалізації К. Гольдштейна включають:

- Самоактуалізація як життєва мета: Гольдштейн вважав, що головною метою людини є досягнення свого власного потенціалу і вираження себе в усій повноті. Він стверджував, що це досягається через постійне зростання і розвиток.

- Актуальне та потенційне Я: Гольдштейн розрізняв між актуальним Я (тим, ким ми є зараз) і потенційним Я (нашим можливим розвитком). Самоактуалізація полягає у наближенні актуального Я до його потенційного стану.

- Самовдосконалення і розвиток: Центральною ідеєю самоактуалізації є постійний розвиток і самовдосконалення. Гольдштейн вважав, що люди мають внутрішню потребу рости, вчитися і розвиватися протягом усього життя.

- Полюси самоактуалізації: Гольдштейн описав декілька ключових аспектів, які характеризують самоактуалізованих особистостей, включаючи творчість, спонтанність, прийняття себе і інших, етичні цінності, незалежність і автентичність.

- Форми самовираження: Гольдштейн вважав, що самоактуалізовані особистості можуть виявляти себе через різноманітні форми самовираження, такі як мистецтво, наука, креативність, соціальна активність тощо.

- Потік інтенсивності: Важливою ідеєю був концепт «потіку», який він описав як стан, коли людина повністю поглинається роботою або діяльністю, яка викликає захоплення. Цей стан сприяє саморозвитку і задоволенню.

- Прийняття недосконалостей: Гольдштейн підкреслював важливість прийняття власних недоліків і несовершенств як частини людської природи і сприяння розвитку.

- Самоактуалізація як процес і мета: Гольдштейн розглядав самоактуалізацію як одночасно процес і мету. Це не єдина точка призначення, а неперервний шлях розвитку.

Загалом, ідеї самоактуалізації Курта Гольдштейна підкреслюють важливість розвитку і самовдосконалення як ключових аспектів життя людини, а також підкреслюють важливість вираження себе і вдосконалення потенціалу у всій повноті [9].

У 1960-х і 1970-х роках великий інтерес був розвинений у сфері самоактуалізації. А. Маслоу (1970) стверджував, що людська мотивація базується на прагненні індивідів до самореалізації та змін через особистий ріст. Він описав самоактуалізованих індивідів як тих, хто є самореалізованими, тобто роблять все те, на що вони здатні. Його відома концепція ієрархії потреб, що має форму піраміди, включає в себе:

- фізіологічні потреби – це потреби, які розглядаються як основні потреби, тобто їжа, напої, кисень, температура, регуляція, відпочинок, активність і секс.

- потреби безпеки – вимагають захисту від об'єктів або ситуацій, стихійних лих і фізичних хвороб, і проблем зі здоров'ям. Люди прагнуть жити своїм життям, вільним від погроз і примусу.

- потреба в любові та приналежності – це робить наголос на даруванні та отриманні любові, прихильності, довіри та прийняття. Приєднання та перебування в групі дозволяє людям посилювати ці потреби.

- потреба в повазі стосуються отримання поваги та вдячності з боку інших. Крім того, самооцінка та самоповага вважаються незамінними. Людям необхідно розвивати почуття компетентності.

- когнітивні потреби відносяться до знань і розуміння, зацікавленості, потреби в дослідженні сенсу та передбачуваності. Визнання когнітивних потреб дозволить людям зрозуміти важливість інтелектуального розвитку.

- естетичні потреби відносяться до потреб, які ведуть до ідентифікації краси в мистецтві та природі, симетрії, балансу та порядку.

- самоактуалізація – це потреба, яка дозволяє людям визнати свій повний потенціал. Вони створюють обізнаність щодо своїх навичок і компетенцій і застосовують їх на практиці для досягнення бажаних цілей і завдань. Отже, концепція самоактуалізації Маслоу відноситься до найбільшої потреби в теорії мотивації. Дослідження вченого зробили значний внесок у підкреслення відмінностей між культурами, використовуючи індивідуалістично-колективістський вимір. Але ці відмінності не поширюються на характеристики, які визначають самоактуалізацію.

Ідеї Маслоу і Роджерса були схожими щодо особистісних рис самоактуалізованої людини. Вони описали самоактуалізовану особистість як ту, яка має особисту автономію та незалежність у виборі. Дії самоактуалізованих індивідів не визначаються виключно фізичним і соціальним середовищем. Причина в тому, що такі особи мають доступ до ресурсів, які вважаються незамінними для сприяння зростанню та розвитку. За словами Маслоу, самоактуалізовані особистості не уникають зіткнутися з почуттями або думками, які вони відчувають, або діють відповідно до них. Ступінь, до якого ці люди здатні сприймати себе, забезпечує високий рівень незалежності в міжособистісних взаємодіях. Характеристики самоактуалізованих індивідів були сформульовані наступним чином:

- ефективне сприйняття реальності. Самореалізовані особи мають ефективне сприйняття реальності. Це пов'язано з тим, що їм легше виявити фальшиву та нечесну особистість. Самоактуалізовані особистості набагато легше, ніж більшість, відрізняють конкретне та ідеографічне від загального та абстрактного. Цим людям легше почуватися комфортно в реальному світі природи, ніж у переконаннях суспільства.

- прийняття себе та інших. Самореалізовані особи виявили, що приймають себе, інших і природу без збентеження чи скарги, не замислюючись над проблемою. Вони здатні приймати інших так само, не намагаючись будь-яким чином контролювати їх. Тобто вони намагаються приймати людську природу.

- спонтанна природа. Самореалізовані особи спонтанні, прості та природні. Це особи, які здатні робити те, що їм добре та природно, просто тому, що саме так вони формують свої переконання та погляди. Вони висловлюють свої почуття та шанують хороші риси між людьми.

- проблемно-центровані. Самореалізовані особи сильно зосереджені на проблемах окремих людей. Вони готові надати допомогу людям у вирішенні цих проблем. Вони навіть беруть до уваги точку зору надання рішень суспільним проблемам.

- здатність бути самотнім. Самореалізовані особи мають здатність бути на самотні та мають потребу в самоті. Вони позитивно люблять самотність і приватність більшою мірою, ніж звичайні люди.

- незалежність. Самореалізовані особи мають здатність виконувати завдання та функції самостійно. Крім того, вони також приймають власні рішення. Вони впевнені в собі і достатньо сильні, щоб бути незалежними.

- вдячність за життя. Самореалізовані люди мають конструктивну точку зору та цінують життя. Коли вони стикаються з негативними моментами та проблемами у своєму житті, вони також мають конструктивну точку зору та переконуються, що вони застосовують заходи та підходи належним чином, щоб забезпечити вирішення проблем і викликів. Вони здатні неодноразово оцінити красу життя та переживань. Вони формують позитивні точки зору та виконують необхідні завдання та заходи.

- піковий досвід. Самореалізовані особи мають так званий «піковий досвід». Для того, щоб досягти найвищого досвіду, потрібно поставити себе до активного та цілеспрямованого мислення. Маслоу описує два типи пікових переживань, що пов'язано зі змінними станами свідомості. По-перше, це космічна свідомість, в якій сприймається весь космос і все бачиться у зв'язку з усім іншим. Другий аспект пікового досвіду полягає в тому, що відбувається звуження свідомості до конкретної заповіді, у якій решта світу та его прояв повністю забуваються.

- почуття єдності з людством. Самореалізовані особи мають почуття єдності з людством. Вони вважають, що в єдності сила. Вони вважають, що для них життєво

важливо встановлювати оперативні умови та стосунки з іншими. Людина не може жити в суспільстві усамітнено, тому важливо, щоб люди мали хороші стосунки не тільки з собою, а й стосунки з іншими. Вони мають глибокі почуття ідентифікації, симпатії та прихильності, незважаючи на випадковий гнів і нетерпіння. Вони дбайливо ставляться до всіх людей.

- глибокі міжособистісні стосунки. Самореалізовані люди вірять у створення глибоких міжособистісних стосунків з іншими людьми. Як правило, вони мають відносно мало друзів, але ці стосунки глибокі та значні.

- демократичні. Самореалізовані особистості є демократичними. Вони вдумливі та уважні за своєю природою. Через таку природу вони спочатку думають про благополуччя інших, а потім думають про себе. Вони, швидше за все, будуть дружніми з іншими, незалежно від їхньої категорії, походження, переконань і поглядів.

- розрізнення засобів і цілей. Людям важливо розрізнити, що є правильним і неправильним. Коли вони зможуть набути ефективного розуміння з точки зору цих аспектів, вони зможуть ввести в дію відповідні методи та усунути способи, які є невідповідними. Завдяки самоактуалізації ці люди здатні розрізнити належне та недоречне. Ці люди здатні відчувати радість від того, що роблять щось.

- філософське почуття гумору. Ці люди, як правило, отримують задоволення від гумору. Вони не цінують гумору в приниженні інших. Вони використовують гумор, щоб викликати задоволення серед людей. Їхній гумор використовується, щоб інформувати, навчати та вказувати на неясності.

- креативність. Креативність є ще одним аспектом, який Маслоу зазначив у самоактуалізованих індивідах. Маслоу мав точку зору, згідно з якою всі індивіди творчі, але самоактуалізовані індивідууми радше пов'язані з універсальною творчістю індивідів. Творчість формується в особистості з раннього дитинства. Люди дотримуються такої точки зору, що коли вони будуть творчими, вони зможуть генерувати продуктивні результати та виконувати свої завдання та діяльність належним чином.

- резистентність інкультурації. Самореалізовані особи живуть своїм життям відповідно до власних стандартів і не приймають правила інших. Коли вони формулюють власні правила, вони гарантують, що вони є морально-етичними та не нав'язують жодних несприятливих наслідків для інших. Вважається, що ці особи менш інкультуровані, менш сплющені та менш формовані. Отже, резистентність інкультурації також є однією з характеристик самоактуалізованих особистостей.

Способи, що необхідні для сприяння самоактуалізації, були сформульовані автором таким чином:

- концентрація. Самоактуалізація стосується повного переживання та повної концентрації. Зазвичай люди не усвідомлюють, що відбувається всередині або навколо них. Однак у своєму житті всі люди переживають моменти підвищеної обізнаності та інтенсивної участі, а також моменти, які Маслоу назвав би самореалізацією.

- вибір зростання. Коли люди дотримуються точки зору, що життя – це серія виборів, тоді самоактуалізація є процесом, коли кожне рішення стає вибором зростання. Необхідно зробити вибір між зростанням і безпекою, а також між прогресом і регресом. Кожен вибір має позитивні і негативні сторони. Вибирати безпеку означає залишатися відомим і звичним, але ризикувати стати конформним. Вибрати зростання означає відкрити себе новому та складному досвіду, але ризикнути невідомим і можливим розчаруванням.

- самосвідомість. У процесі самоактуалізації людина формує усвідомлення з точки зору внутрішньої природи та діє відповідно до неї. Люди здатні здобувати адекватні знання та інформацію з точки зору характеру, поглядів, навичок і здібностей. Самосвідомість також допомагає людям визначити обмеження та досягти покращень.

- чесність. Чесність і відповідальність за свої дії є важливими елементами самореалізації. Щоб жити ефективним життям і досягати особистих і професійних цілей, важливо сформувати риси чесності. Чесна людина здатна докладати

наполегливої праці та винахідливості, щоб досягти бажаних результатів, а також здатна будувати добрі стосунки з іншими.

- судження. Судження розглядається як невід'ємна частина життя людей. Коли ця функція реалізована або коли від осіб вимагається прийняття важливих рішень, вони повинні переконатися, що вони проводять аналіз альтернатив і вибирають найкращу. Треба провести аналіз з точки зору альтернатив і вибрати ту, яка буде найбільш сприятливою і значущою.

- саморозвиток. Сприяння саморозвитку є однією з цілей людей, яка має надзвичайно важливе значення. Самоактуалізація також розглядається як безперервний процес розвитку своїх потенційних можливостей. Це означає використовувати свої здібності та інтелект і добре виконувати свої завдання та діяльність. Саморозвиток - це аспект, якому люди повинні приділяти увагу протягом усього життя. З часом їм потрібно поповнювати свої знання та генерувати інформацію з точки зору сучасних та інноваційних методів і стратегій, які необхідні для того, щоб вони могли задовільно виконувати свої завдання та діяльність і сприяти розвитку протягом усього життя.

- пом'якшення конфліктів і занепокоєння. Самореалізовані люди створюють хороші відносини та стосунки з іншими. Вони не здійснюють жодних дій, які б принижували інших. Пом'якшення конфліктів і тривоги вважаються життєво важливими факторами, які підкреслюють риси самореалізованих індивідів. Конструктивні точки зору та добрі почуття до інших вважаються життєво важливими аспектами, які призведуть до полегшення конфліктних ситуацій і тривоги.

- відсутність захисту Его. Подальшим кроком у самоактуалізації є визнання захисту Его. Вони можуть регулювати ними, коли це необхідно. Щоб зробити це, необхідно усвідомити способи, якими людина спотворює образи себе та зовнішнього світу через заперечення, проекцію та інші засоби захисту.

- реалістичність. Самоактуалізовані особистості реалістично орієнтовані. Ці особи більш ефективно сприймають дійсність, у них комфортні стосунки з нею. Це поширюється на всі сфери життя. Самореалізовані особи толерантно ставляться до

невідомого. Вони володіють ефективними навичками та вміннями спостерігати причини та бачити істину [33].

Таким чином, А. Маслоу володів точкою зору, яка має природний потяг до здоров'я або самореалізації. Він вважав, що люди мають базові, фізіологічні та біологічні потреби, які необхідно задовольнити, щоб бути достатньо вільними, щоб відчувати прагнення до вищих рівнів реалізації. Він також дотримувався точки зору, що організми мають внутрішнє, природне прагнення перетворитися на найкращу можливу людину. Індивіди відчувають в собі тиск до єдності свідомості, до спонтанної експресивності, до повної індивідуальності та ідентичності, до пошуку істини, до творчості та добра. Людські істоти креативні, тому вони здатні вирішувати проблеми добре організованим і систематичним чином. Більшість людей називають добрими цінностями спокій, доброту, мужність, чесність, прихильність, безкорисливість і добро. А. Маслоу вважав, що люди добре знають методи, які слід застосувати, щоб покращити загальну якість життя [60].

Роль освіти дорослих у сприянні самореалізації особистості була визнана всебічно. Як уже було зазначено, самореалізація передбачає лише реалізацію свого потенціалу. Люди здатні розпізнавати свої компетенції та здібності та застосовувати їх для реалізації свого потенціалу та досягнення бажаних цілей і завдань. Коли люди приймають освіту як сферу діяльності та навчаються, вони можуть розширити своє розуміння з точки зору різних аспектів, таких як соціальний розвиток, соціальна трансформація, лідерство, організаційна ефективність, розвиток громади, характеристики дорослих учнів, організація та управління освітою дорослих, благополуччя людей похилого віку, розвиток дітей, розширення прав і можливостей жінок, управління навколишнім середовищем, розвиток навичок грамотності серед осіб, які належать до знедолених, маргіналізованих та економічно слабших верств суспільства, заходи для пом'якшення суспільних проблем бідності, неписьменність, безробіття та бездомність.

Окрім виховання рис працьовитості, винахідливості та сумлінності у виконанні завдань і діяльності, важливо розвивати в особистості риси моральності

та етики. Коли люди добре усвідомлюють такі риси, як доброта, правдивість, цінності, норми, принципи та стандарти, вони не тільки здатні досягати бажаних результатів, але й здатні формувати хороші відносини та стосунки з іншими. Загальноприйнято вважати, що не можна працювати ізольовано, для людей важливо сформувати ефективні умови спілкування та працювати у співпраці та інтеграції один з одним. Завдяки навчанню люди можуть усвідомити важливість соціалізації. У деяких випадках, коли людина не може працювати самостійно, отримання допомоги від інших дає їй змогу повністю реалізувати свій потенціал. Особливо це стосується осіб, які належать до знедолених, маргіналізованих та економічно слабших верств суспільства.

Інший аспект, на якому було зосереджено увагу науковців, полягає в тому, що людям потрібна система цінностей, філософія життя, релігія, щоб жити і розуміти.

З роками Маслоу змінив свої погляди, особливо в деяких аспектах. Наприклад, в останні роки життя він згадував про існування нового рівня над самоактуалізацією. У той час як Маслоу (1969, стор. 3) нечітко використав слово «трансгуманістичний», Грін і Берк (2007) назвали цей новий рівень «безкорисливою актуалізацією», а Колтко-Рівера (2006) віддав перевагу терміну «самоперевершення». На цьому рівні ієрархії самоактуалізована особистість виходить за межі власних потреб (самоактуалізація також є особистою потребою) і знаходить сенс у служінні іншим. Колтко-Рівера (2006) обговорив п'ять можливих причин, чому Маслоу не чітко сформулював цей шостий рівень людських потреб. Серед них найбільш правдоподібним є те, що він не зміг знайти достатньо часу, щоб розкрити цю концепцію.

Отже, самоактуалізація дозволяє індивідуумам самореалізуватися та реалізувати свої потенційні можливості. Завдяки самоактуалізації люди можуть генерувати самосвідомість. Це дозволяє їм визначити, на що вони здатні. Для людей надзвичайно важливо отримати ефективне розуміння своїх сильних і слабких сторін. Крім того, їм необхідно сформулювати заходи для посилення своїх сильних сторін і усунення недоліків. А. Маслоу описав самоактуалізованих індивідів як тих, хто самореалізований і буде робити те, на що вони здатні.

Теорія самоактуалізації К. Роджерса іноді називається «клієнт-центрованою теорією» стала важливою складовою гуманістичного підходу до психології, який виник в 1950-1960-х роках. Роджерс вважав, що у кожної людини є природна тяга до саморозвитку і досягнення свого потенціалу. Він вірив, що ця тяга приводить до росту і покращення особистості. Учений розглядав самореалізацію, як процес, в якому людина стає більш свідомою, автентичною та задоволеною своїм життям. Це досягається через внутрішню саморефлексію та сприйняття власних почуттів і думок. Роджерс підкреслював важливість терапевтичного прийняття і розуміння (empathia) з боку терапевта. Він вважав, що відносини між клієнтом і терапевтом, які характеризуються прийняттям, розумінням і безумовною позитивною рефлексією, сприяють особистісному зросту. Він розглядав самоактуалізовану особистість як конгруентну, тобто внутрішній світ і зовнішня поведінка людини відповідають один одному. Роджерс сформулював три основні умови, які сприяють особистісному зросту і самоактуалізації: прийняття (терапевтичне прийняття), емпатія (розуміння і відчуття почуттів і думок клієнта) і спільне відчуття (спільний досвід і спільна робота над проблемами) [42].

Розробкою моделі самоактуалізації займався і американський психолог і психотерапевт Е. Шостром. Основною метою було полегшити покращення психічного стану пацієнтів під час психотерапії, шляхом визначення рівня їхньої самоактуалізації. Дослідник розглядав самоактуалізацію особистості, як складне і багатогранне явище. Згодом він розробив багатовимірну структуру самоактуалізації, яка дозволяла визначити загальний рівень самоактуалізації, а також рівень її складових. Ідея Шострома була впроваджена в методиці «Опитувальник особистісної орієнтації» (Personal Orientation Inventory) [69].

Отже, заснована на теоретичних конструктах і практичному досвіді психотерапевтичної роботи, структура самоактуалізації, розроблена Е. Шостромом, включає в себе різні елементи, які базуються на ідеях відомих психологів та теоретиків, таких як А. Анг'ял, А. Воттс, Г. Елленбергер, А. Елліс, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, Е. Фромм та інші. Ці концепції походять з екзистенціально-гуманістичної психології.

Основні складові структури самоактуалізації Шострома включають в себе:

1. Концепцію орієнтації особистості Девіда Рімена, яка вказує на важливість сприйняття особистістю свого місця в суспільстві та взаємодії з оточуючими.
2. Теорію самоактуалізації А. Маслоу, яка підкреслює потребу особистості в саморозвитку та досягненні власного потенціалу.
3. Концепції орієнтованості в часі Р. Мея та Ф. Перлза, які вказують на важливість осмислення минулого і майбутнього для досягнення самоактуалізації в поточний момент.

Загалом, структура самоактуалізації Е. Шострома відзначається тим, що вона спирається на широкий спектр психологічних концепцій і практичний досвід, щоб розуміти і сприяти розвитку особистості та досягненню її потенціалу.

Зробивши висновок, можна сказати, що структура самоактуалізації Е. Шострома має важливі компоненти для вимірювання рівня самоактуалізації особистості. Ця структура включає два базових елементи – «компетентність у часі» та «підтримку», а також десять додаткових складових, які відображають різні аспекти життєвих сфер особистості [70].

Базовий елемент «компетентність у часі» відображає здатність особистості жити в моменті «тут і зараз», повністю переживати кожен момент свого існування, а також відчувати зв'язок і нерозривність минулого, теперішнього і майбутнього у цілісності. Автор вважає, що це важливий аспект самоактуалізації, який допомагає особистості розвиватися і знаходити гармонію у своєму житті.

Доцільно відзначити, що інші додаткові складові, доповнюють цю структуру, визначаючи різні аспекти самоактуалізації в різних життєвих сферах. Ця структура дозволяє більш детально вивчати та оцінювати процес самоактуалізації особистості та її розвиток в різних аспектах життя.

Слід зазначити, що подібної точки зору дотримується вітчизняна вчена В.А. Гупаловська, яка сформулювала структурно-функціональну модель самореалізації особистості, в якій розглядає самореалізацію і самоактуалізацію, як взаємозамінні поняття, що описують процес самовдосконалення та саморозкриття особистості.

Дана модель структурується із трьох фаз, кожен з яких має свої основні характеристики і завдання.

Перший етап можна описати як процес кристалізації особистісної сутності індивіда. На цьому етапі особа розв'язує внутрішньоособистісні суперечності, визначає свої сутнісні потреби, проводить самопізнання і формує свою самосвідомість. Основною метою є актуалізація потенціалу особистості.

Другий етап полягає в розгортанні внутрішньої сутності особистості. На цьому етапі формується мотивація та стратегія саморозвитку та самовдосконалення. Особа вчиться самоуправлінню та саморегуляції в процесі своєї діяльності. Основним завданням є розвиток і рост в особистісному плані.

Третій етап охарактеризований опредметненням сутнісних сил особистості. На цьому етапі особа досягає самоздійснення та реалізації свого особистісного потенціалу. Вона формує предметно значущий внесок у суспільство, досягає реальних результатів у своїй діяльності, а також розвиває творчу спрямованість. Основною метою на цьому етапі є досягнення свободи та автономії [Гупаловська] [19].

Слід згадати про нещодавні дослідження Кремса, Кенріка та Ніла (2017), яке показало, що те, що вважається самореалізацією, відрізняється від людини до людини. G. Özaslan (2018) в дослідженні феноменологічного значення самоактуалізації в контексті директорства школи, виявив існування п'яти важливих навичок, які складають повністю реалізований потенціал директорів: спілкування, організація, мотивація, емпатія та самовдосконалення [73]. Проте учасники висловлювали відчуття короткочасної втрати морального духу та посилення нещастя щоразу, коли їм не вдавалося реалізувати свій індивідуальний потенціал через перешкоди, які зустрічалися на місці. Це дослідження додає нову інформацію, показуючи, що люди, які відрізняються за статтю та віком, все ще можуть знайти спільну мову щодо значення самоактуалізації.

Таким чином, у сучасній науковій психологічній літературі існують різні підходи до моделювання процесу самоактуалізації особистості, які розглядаються з точки зору онтогенезу розвитку особи, а також у професійних групах. Ці моделі

можна розділити на дві основні категорії: універсальні та секторальні. Універсальні моделі враховують загальні закономірності та фактори, що впливають на самоактуалізацію особистості незалежно від її віку чи професійних планів. Вони надають загальний огляд процесу самоактуалізації та створюють загальний фундамент для розуміння цього явища. Секторальні моделі, навпаки, спрямовані на вивчення самоактуалізації в конкретному секторі життєдіяльності, такому як професійна сфера. Вони детально розглядають, як самоактуалізація може відбуватися в контексті певної професії чи галузі, і допомагають розкрити особливості цього процесу для специфічних груп осіб [8].

Отже, дослідники в області психології використовують різні підходи для дослідження самоактуалізації особистості, і обидва типи моделей - універсальні та секторальні - мають свою важливу роль у сприянні нашому розумінню цього важливого процесу.

1.2. Аналіз впливу ціннісних орієнтацій на самоактуалізацію особистості

У сучасному інформаційному суспільстві, з одного боку, людина стикається з великою кількістю соціально-економічних і соціокультурних проблем і підвищеними вимогами до неї. З іншого боку, вона прагне відповідати зростаючим груповим очікуванням, таким як досягнення успіху, компетентності, інноваційності. При цьому людина, незалежно від віку, прагне пізнати свою сутність, розвивати свою природу, працювати над саморозвитком і самовдосконаленням. У контексті нової реальності людського життя та в умовах невизначеності традиційні інститути та колективні механізми передачі досвіду почали поступово втрачати свою актуальність перед прискореними процесами постійної адаптації суб'єктів до змінливих умов. Це викликає проблему необхідності проведення досліджень, формування нових вимог і передумов для розвитку особистості. Перед психолого-педагогічною спільнотою постає завдання пошуку адекватних шляхів включення сучасної особистості в цю реальність та внесення змін у систему соціокультурної ситуації, що передбачає розвиток зрілої особистості. В сучасних умовах дуже важливо бути готовими до взаємодії з іншими людьми, що надає можливість для якісного розвитку, активного пошуку смислів і цінностей, а також усвідомлення стилю власного життя [7].

Аналіз впливу ціннісних орієнтацій на самоактуалізацію особистості є важливим дослідженням в галузі психології і соціології. Самоактуалізація - це процес розвитку і самовдосконалення особистості, який включає в себе досягнення внутрішнього потенціалу та здійснення особистих цілей і бажань. Ціннісні орієнтації, у свою чергу, визначають систему цінностей, за якими люди живуть і приймають рішення.

Ціннісні орієнтації можна розглядати як драйвер самоактуалізації, оскільки люди, які вважають особистий розвиток, творчість і самовираження важливими цінностями, можуть бути більш схильні до самоактуалізації. Їхні цінності стимулюють їх до пошуку нових можливостей для самовдосконалення та реалізації свого потенціалу. Деякі люди можуть зіткнутися з конфліктами цінностей, коли

їхні внутрішні цінності суперечать соціальним чи культурним очікуванням. Це може вплинути на їхню здатність до самоактуалізації, оскільки вони можуть відчувати тиск з боку оточуючих і важко відстоювати свої цінності. Сприйняття того, наскільки легко або складно досягти самоактуалізації, також може залежати від соціокультурного контексту. У деяких суспільствах певні цінності можуть бути більш сприяють самоактуалізації, тоді як в інших - менше. Відомо, що ціннісні орієнтації можуть змінюватися з часом під впливом життєвого досвіду, навколишнього середовища і стану особистості. Ці зміни можуть вплинути на самоактуалізацію, оскільки нові цінності можуть вплинути на цілі та бажання.

Дослідження природи цінностей має багатовікову історію і значну кількість літературних джерел, починаючи з Р. Лотце, який вперше ввів поняття цінності. За Лотце, цінність існує лише у важливості, яку вона має для суб'єкта, і є результатом його сваволі: вона є об'єктивною універсальною формою поведінки.

За В. Віндельбандом, учнем Р. Лотце, цінність не є реальністю, але ідеалом, і її носієм є трансцендентальний суб'єкт – «свідомість загалом», «нормальна свідомість», іншими словами, свідомість виступає як джерело та основа будь-яких норм.

У галузі філософії поняття цінності розглядається з різних поглядів щодо його відношення до реальності та суб'єкта. Вона досліджується через такі підходи, як метафізика, телеологія, теологія, антропологія та інші. Філософи обговорюють конфлікти, які виникають у системі цінностей суспільства та людини і пов'язані зі свідомістю та аксіологічним досвідом. Серед вчених, які внесли вагомий внесок у вивчення цінностей, можна вказати на І. Канта (1899, 1906, 1992, 1995), Е. Шпрангера (1928), Дж. Дьюї (2002), М. Хоркхаймера (2002), Т. Віану (1979, 1998), П. Андрея (1997), Н. Рамбо (1997) та інших [16].

У психології велику увагу приділяють вивченню цінностей, розглядаючи їх як центральний компонент особистості, який проявляється через психічну енергію з різним ступенем вираження.

Психологи аналізують вплив соціальних, культурних та освітніх чинників на процес формування цінностей у сфері особистості. Вони також досліджують

компоненти особистості, через які виявляються цінності, та розробляють інструменти для ідентифікації цінностей відповідно до різних класифікацій, виявляють їх у концентрації поведінки, установках, переконаннях, а також в аспектах взаємозв'язку цінностей і самосвідомості у підлітків. Ці дослідження виконані в трудах таких авторів, як К. Роджерс (1977, 1961, 1959), А. Маслоу (1968), Г. Олпорт (1960, 1961, 1968), Кл. Клукхон (1951), М. Рокіч (1973), М. Фішбейн (1963), А. Леонтьєв (1977), С. Рубінштейн (1976), А. Мудрик (1997, 2006), І. Кон (1984, 1989), Б. Войку (2008), О. Паладі (2014) та інші.

На початку ХІХ століття різні аспекти проблеми цінностей були вивчені різними течіями, такими як натуралістичний психологізм, культурно-історичний релятивізм та соціалізм.

Слід зазначити, що поняття «цінність» має глибокий зв'язок із концепцією «ціннісних орієнтацій». Багато видатних філософів і соціологів приділяли увагу проблемі цінностей. Серед них були Арістотель, Конфуцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, І. Кант, Д. Бентам, Р. Лотце, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Е. Коен, М. Шелер, Ф. Ніцше, В. Соловйов, Н. Бердяєв, М. Лоський, А. Тойнбі та ін.

Досі не існує чіткого та однозначного визначення поняття цінності через різноманітність його визначень. Традиційно цінність визначається як властивість певного соціального об'єкта чи явища, яка задовольняє потреби, бажання та інтереси. Загалом поняття цінності можна визначити як те, що має значення для людини.

Відомо, що формування системи цінностей являється для особистості складним процесом, який може викликати певні протиріччя у людини, які можуть призвести до переоцінки/ревізії сенсожиттєвих орієнтирів, її світогляду.

Так, Л. Божович вважав, що в тому випадку, коли людина намагається розв'язати ці суперечності, вона розвивається, результатом чого стає перехід на новій рівень її розвитку. Це формує тло, на якому організується смислова основа існування особистості, яка разом із спрямованістю та мотивацією визначає напрямок та сутність її життєдіяльності. Даної позиції дотримуються О. Фанталова

(1993) та В. Морогін (2003), розглядаючи самореалізацію особистості через розвиток системи цінностей.

Дослідження ціннісних орієнтацій були предметом інтересу для багатьох вчених та психологів протягом багатьох років. Одним із найбільш відомих дослідників у цій області є М. Рокич (1979), який розробив «Теорію Ціннісних Орієнтацій». Погляд на систему ціннісних орієнтацій, як на систему, що забезпечую психоемоційне благополуччя розглядається в роботах К. Роджерса (1964), А. Маслоу (1982), Ш. Шварца (2021), В. Франкла (2000), З. Карпенка (2021), Г. Радчука (2014), С. Калішука (2020), І. Галяна (2021) та ін.

При дослідженні ціннісних систем зазвичай створюють моделі суспільної свідомості, використовуючи типологію ціннісних орієнтацій. Однією з найбільш поширених типологій є поділ цінностей на дві категорії: термінальні і інструментальні. Термінальні цінності виражають переконання, що досягнення певної кінцевої мети в індивідуальному житті є важливим. Інструментальні цінності визначають, які дії чи якості особистості є найкращими у будь-якій ситуації, і вони можуть бути інтегруючими або диференціюючими.

Ця класифікація є дуже поширеною та визнаною і має практично загальний стандарт. Іноді її розширюють за допомогою додаткових параметрів, таких як рівень суспільної свідомості, який може бути вищим (якщо більше 50% соціальних груп підтримують ці цінності), середнім (якщо від 25% до 50% груп), або нижчим (якщо менше 25%).

Інші цінності можна розділити на наступні категорії:

- Особисті і суспільні, включаючи фізіологічні та сімейні цінності.
- Групові, такі як кланові, групові та етнічні цінності.
- Національно-державні, включаючи цивільні та громадські цінності.
- Культурні та історичні, що відносяться до цивілізаційних цінностей.
- Релігійні та міфологічні, які можна включити до космологічних цінностей [32].

Існує класифікація ціннісних орієнтацій молоді за їхньою стійкістю та динамікою, і найбільш стійкі цінності становлять основу для формування ціннісної свідомості молоді особистості:

- «Стійкі цінності» охоплюють гуманістичні та сенсожиттєві цінності, які характерні для традиційного типу свідомості. Ця група цінностей є основою ціннісної свідомості молодого людини і відіграє важливу роль у її духовному розвитку.

- «Проміжна група цінностей» вивчає цінності, які можуть змінюватися або переходити з однієї категорії в іншу з часом.

- «Мігруючі або несталі цінності» включають цінності, які не є постійними і можуть змінюватися дуже швидко.

Аналізуючи ціннісні орієнтації як складну систему, вчені виділяють у них три основні компоненти: когнітивний (пов'язаний із знаннями), емоційний (заснований на емоціях і почуттях, що виникають при оцінці цінностей), та поведінковий (проявляється у реалізації ціннісних орієнтацій через дії та поведінку особистості). Важливо розрізнити вербальні (виражені словами, схвалені та структуровані, такі як пріоритети, ціннісне ядро, периферія, ранговий порядок і т. д.) і актуалізовані (продемонстровані в реальному житті) ціннісні орієнтації [4].

Р. Інгларт (1977, 1990), який запропонував теорію зміни цінностей, спираючись на теорію ієрархії потреб Маслоу (1970), розглядав цінності як сучасні та постмодерні цінності у двох вимірах. Відповідно до теорії зміни цінностей, економічна депривація призводить до зосередження уваги на потребах низького рівня, таких як засоби до існування та потреби в безпеці, іншими словами, розвиток сучасних цінностей.

Сучасні цінності включають наполегливу працю, безпеку, процвітання, досягнення, цілеспрямованість, економію та відповідальність. Покладання на досягнення в сучасних цінностях є рушійною силою економічного розвитку, а досягнення розглядаються як основа сучасних цінностей. У суспільствах, коли задовольняються потреби людей нижчого порядку, такі як засоби до існування та безпека, коли усувається економічна депривація, люди прагнуть до потреб вищого порядку, таких як приналежність та соціалізація, самооцінка та самореалізація, що призводить до розвитку постмодерну. значення. Постмодерні цінності включають вибір дозвілля, спілкування з друзями, задоволення та важливість дозвілля. У

концептуалізації Інглгарта постмодерні цінності — це щастя, самоактуалізація та приносячі задоволення міжособистісні стосунки (такі як дозвілля, друзі). Вони охоплюють як гедонічний (максимізація задоволення, мінімізація болю), так і евдемонічний (реалізація людського потенціалу) аспекти добра (Інглгарт, 1977, 1990; Інглгарт і Вельцель, 2005) [4].

Fries та інші (2005) використали теорію зміни цінностей Інглгарта, яка була розглянута раніше, для розкриття ціннісних уявлень сучасних підлітків. З метою цього дослідження Fries та інші (2005) визначили аспекти цінностей, пов'язані з досягненнями та благополуччям, використовуючи дані, отримані з якісного опитування, проведеного Schmid та іншими (2005). Ці аспекти цінностей стосуються основних аспектів студентського життя, а саме навчання в школі та часу, проведеному відпочиваючи (Lens, Lacante, Vansteenkiste і Herrera, 2005).

Орієнтація на досягнення включає важливість старанності та досягнень, розгляд проблем, пов'язаних із навчанням, майбутніх цілей, працю, а також бажання досягти певних результатів у житті (Fries, Schmid, та Hofer, 2007). Іншими словами, ця орієнтація передбачає акцент на зусиллях і досягненнях студентів (Hofer, Schmid, Fries, Kilian і Kuhnle, 2010).

Цінності, пов'язані з благополуччям, включають вибір соціальних активностей у вільний час, проведення багато часу з друзями, насолоду від розваг і неспланованих подій, а також бажання відчувати радість у житті (Fries, Schmid, та Hofer, 2007). Іншими словами, ця орієнтація відображає змінливі уподобання студентів у відношенні до дозвілля та друзів (Hofer, Schmid, Fries, Kilian і Kuhnle, 2010).

Дослідження продемонстрували, що студенти можуть одночасно мати орієнтацію як на досягнення, так і на благополуччя (Hofer et al., 2007). В контексті досліджень академічного навчання розуміння особистих цінностей студентів є обов'язковим, оскільки ці особисті цінності впливають не тільки на важливість навчальних завдань, але і на вибір та участь у навчальних заходах (Voekaerts та ін., 2006; Fries, та ін., 2007) [4].

За поглядами С. Л. Рубінштейна, цінність означає важливість чогось для індивіда у світі, і лише ті цінності, які визнані, можуть служити орієнтиром для поведінки. Він стверджував, що в діяльності людини, спрямованій на задоволення безпосередніх соціальних потреб, відбувається виявлення суспільної ієрархії цінностей. Шляхом задоволення особистих та індивідуальних потреб через участь у корисних для суспільства діяльностях, реалізується ставлення індивіда до суспільства та відповідне співвідношення між особистісним і суспільно значущим [50].

Інший погляд на формування цінностей через процес соціалізації було окреслено в роботах І. Кона (1989). Д. Леонтьєв стверджує, що процедура перетворення цінностей з соціального середовища в цінності системи особистості обов'язково включає перехід від цінностей соціальної групи до цінностей, які притаманні особистості (цей перехід потребує внутрішнього освоєння і свідомого розуміння) і перехід від індивідуальної мотивації, що базується на потребах, до ціннісно-орієнтованої структури (Леонтьєв, 2003). Згідно з поглядами цього вченого, цінності особистості представляють собою "систематизовані відносини зі світом, узагальнені через досвід соціальної групи" (Леонтьєв, 2003).

Р.С. Каган (1997) стверджує, що розвиток особистості пов'язаний з «типом структурування людської діяльності», і особистість може бути описана за допомогою п'яти потенцій: «гносеологічним, аксіологічним, творчим, комунікативним та художнім». Значення і ціннісні орієнтації вважаються найважливішою складовою особистості, і вони формуються через активну діяльність. З розвитком аксіологічної сфери особистості відбувається зміна ціннісної асиміляції в процесі основної діяльності, що сприяє поступовому розвитку особистості та якісній трансформації її індивідуального потенціалу [48].

У сфері соціології дослідження цінностей пов'язане з аналізом їх «індивідуальних еквівалентів», що відомі як ціннісні орієнтації. Перші спроби визначення ціннісних орієнтацій в вітчизняній соціології були представлені А.Г. Здравомисловим та В.А. Ядовим, як «встановлення особистістю певних цінностей, що впливають на матеріальний та духовний аспекти суспільного життя» [51].

Подальше дослідження ціннісних орієнтацій суттєво вдосконалилося завдяки розвитку теорії установок. Ціннісні орієнтації стали розглядатися як фіксовані соціальні установки, що відображають основні суспільні цінності та впливають на спосіб, яким люди ставляться до життєвих цілей та засобів їх досягнення.

Важливим кроком у розвитку досліджень стали роботи В.А. Ядова, який розробив диспозиційну теорію регуляції соціальної поведінки. У цій теорії ціннісні орієнтації розглядаються як важливі соціальні фактори, що відповідають за вищі соціальні потреби та впливають на спрямування особистості в досягненні своїх життєвих цілей та вибір засобів їх досягнення. Основним аспектом цінностей у цій теорії є їх роль у регулюванні усвідомленої поведінки в різних соціальних контекстах.

Вивчаючи цінності у підлітків, А. Сіслер висловлює думку, що цінності мають важливе значення для їх розвитку і впливають на їхні стосунки, ідентичність, благополуччя та майбутнє. Міжкультурне дослідження, проведене іншими дослідниками (Kasser, 2011; Schwartz, 1994), підтверджує, що коли цінності спрямовані на зовнішні цілі або пов'язані з матеріальними цілями, це може спричинити стрес і несприятливі наслідки, такі як низький рівень емпатії, негативні міжгрупові взаємини та шкідливий спосіб життя. Натомість, дослідження, які підтримують ідею внутрішньої орієнтації на цінності, такі як автономія, активний розвиток, близькі міжособисті стосунки, приналежність до великої спільноти та гармонія (Grouzet, 2005; Kasser 2002; Maio, Pakizeh, Cheung & Rees, 2009), показують, що це сприяє більшій задоволеності життям, благополуччю та просоціальному поведінці (згідно з Sisler, 2016).

Так, Kasser (2011) вказує на те, що ціннісні орієнтації можуть передбачати сучасний та потенційний розвиток дітей на національному рівні, коли вони узгоджуються з принципами егалітарних та гармонійних відносин відповідно до внутрішнього набору цінностей, відмінно від ієрархічних та домінуючих ціннісних орієнтацій (Kasser, 2011; Sisler, 2016). Дослідження, проведені Конратом, О'Брайеном та Хсінгом (2010), Твенге, Конратом, Фостером, Кемпбелландом і

Бушменом (2008), Улсом та Грінфілдом (2012), Улсом, Згурою та Грінфілдом (2012) щодо ціннісних уявлень молоді, показують зростання важливості зовнішньо орієнтованих систем цінностей і взаємодіючих (граничних) конструкцій, таких як матеріалістичні та нарцисистичні тенденції, включаючи спроби отримати славу та прояв агресивної конкуренції (Sisler, 2016).

Оглянувши наявну літературу, А. Сіслер розглянув основні ідеї, що стосуються процесу формування структурних компонентів ціннісних орієнтацій. Він встановив, що цінності можуть бути розглянуті як інтерактивні вузли, які впливають на емоції та уподобання, піддаючись впливу соціокультурних аспектів, а також внутрішніх установок, переконань і поведінки, що виникають на основі цих цінностей (Sisler, 2016). Проте дослідження показують, що, незважаючи на ключове значення ціннісних орієнтацій для підлітків у їхньому індивідуальному розвитку та важливість цих орієнтацій для подальших результатів, існує велика недолік системно обґрунтованих екологічних динамічних знань, які б інтегровано враховувалися у різних контекстах.

Отже, цінності є об'єктом дослідження в різних наукових галузях, таких як філософія, педагогіка, психологія, соціологія та аксіологія. Результати різних підходів надали важливу основу для розуміння цінностей і ціннісних орієнтацій з психолого-педагогічної перспективи [13].

У результаті проведених досліджень були сформульовані наступні визначення:

Цінність - це центральна точка позиціонування / вирівнювання цілісної системи особистості. Цінність виступає як трансцендентний, але не кінцевий результат освітнього процесу, що відбувається під впливом соціокультурного середовища. Вона координує різні сфери особистості протягом тривалого часу, включаючи когнітивну, афективну, вольово-мотиваційну та поведінкову сфери.

Ціннісна орієнтація - це процес моніторингу поєднання ієрархічно взаємопов'язаних переконань, установок, емоцій та поведінки, які спрямовані на цінність або набір цінностей. Ця орієнтація організована відповідно до особистих уподобань і поточних ситуацій, і є частиною особистого досвіду.

Сьогоднішня ситуація вимагає нового підходу до аналізу ціннісних орієнтацій, оскільки стає актуальною активізація інтересу до аксіологічної проблематики і переорієнтація ціннісної свідомості. Соціально-орієнтована діяльність полягає в активному вивченні соціальної ситуації, формулюванні мети та розробці плану дій. Передумовою для цього є наявність проблемної ситуації. Особа обирає конкретне рішення, порівнює альтернативи, встановлює критерії оцінки та правила вибору. Цей процес сприяє освоєнню цінностей та акцентує на активності суб'єкта у ціннісних відносинах. В кінцевому результаті ціннісна орієнтація відображає психологічний стан особистості, її соціальний самопочуття та емоційну оцінку минулого, сучасності та майбутнього.

Таким чином, можна відмітити, що науковці в своїх дослідженнях розглядали цінності, як складний соціально-психологічний феномен, якій стає мотивуючою активністю людини, що визначає індивідуальний її шлях життя.

1.3. Аналіз сучасних умов на становлення ціннісних орієнтацій та когнітивних установок особистості

Одна з важливих психологічних характеристик зрілої людини – це система її ціннісних орієнтацій. Вона формує змістовну сторону спрямованості особистості і є внутрішньою основою її ставлення до дійсності. Поняття «ціннісні орієнтації» тісно пов'язане з поняттям «цінність». Багато філософів і соціологів зверталися до проблеми «цінності»: Арістотель, Конфуцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, І. Кант, І. Бентам, Р. Лотце, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Г. Коен, М. Гартманн, М. Шелер, Ф. Ніцше, В. Соловйов, М. Бердяєв, М. Лоський, А. Тойнбі та ін.

Джерелом смислів для особистості є не тільки потреби, але також цінності. Проблема цінностей є предметом різноманітних досліджень в соціології, філософії та психології, але більшість робіт з вивчення цього явища проводяться в галузі соціології. Саме поняття вперше було введено В. Томасом і Ф. Знаніцьким у 1912 році.

Ставлення і соціальна цінність представлялися як два полюси людини культури: ставлення як суб'єктивний полюс, а соціальна цінність як об'єктивний полюс. Соціальну дію трактували як динамічний процес, що зв'язує ці полюси.

Польський соціолог розглядає соціальні дії як дії, головним суб'єктом яких є свідомі індивіди чи групи людей. Незалежно від того, якими є ці дії, індивідуальними чи колективними, вони впливають на суб'єкта та викликають у нього певні й бажані реакції. Ф. Знаніцький приходить до висновку, що соціальна дія являє собою динамічну систему цінностей, які взаємодіють одна з одною. Структура цієї системи складається з двох типів цінностей – первинних і вторинних. Первинними цінностями є люди як суб'єкти та об'єкти дії. Суб'єкт соціальної дії відрізняється від усіх можливих об'єктів людської діяльності тим, що він подібний до суб'єкта дії - це свідома, розуміюча людина, яка здатна до взаємних дій та ініціювати їх [61]. Вторинні цінності представляють людські творіння або природні об'єкти, які люди надають цінностям. Вторинні цінності взагалі, на думку

Ф. Знанецького, становлять своєрідну динамічну платформу для соціального контакту.

Концепцію ціннісних орієнтацій запропонував Т. Парсонс у 1962 р., за яким мотиваційний тип спрямованості стосується тих аспектів орієнтації суб'єкта на навколишню ситуацію, які сприяють дійсному або можливому задоволенню чи незадоволенню потреб суб'єкта, які співвідносять його з певними нормами, стандартами, критеріями відбору.

У змісті ціннісних орієнтацій виділяють дві сторони: зміст (підпредмети, явища, ідеали, конкретні умови існування) і динамічні (ступінь значущості об'єкта цінності для людини, емоційна спрямованість особистості, міра її активності в досягненні мети) [41].

Моральні цінності відіграють найважливішу роль у житті особистості і суспільстві, оскільки життя людини регулюється ними найбільше всього. Страх осуду є моральним орієнтиром, який стримує, регулює і спрямовує поведінку і діяльність людей, не дає їй зробити щось погане. Такі регулятори, як сором, страх втратити гідність і людські якості, іноді є сильнішими за будь-який законодавчий закон.

Так, згідно із поглядами Гегеля, мораль не може існувати поза контекстом суспільного життя. Вона отримує свій існувальний простір лише в суспільних відносинах, у способі, яким люди взаємодіють між собою, в їхньому відношенні до світу, Бога та інших аспектів. З цієї перспективи, особиста доброзичливість стає універсальним принципом людського існування.

Мораль, розглядана як історично сформована система неписаних законів, представляє собою основну ціннісну форму суспільства. Вона відображає загальноприйняті норми та забезпечує оцінку діяльності людини.

Моральні цінності людей проявляються також через сукупність взаємин-зв'язків, що складаються між індивідумом та іншими особами, а також між особистістю та суспільством. Внаслідок цього виникає усвідомлення цінностей, і людина свідомо будує свою шкалу цінностей.

Життя надає значення в людській свідомості, виступаючи ключовою цінністю, яка неоціненна з погляду моральних, етичних, соціальних та релігійних імперативів. Морально свідомі особи відмовляються жити у розколі між добром і злом, свідомо обираючи шлях добра та прагнучи відображати це не лише у поняттях, але й у своїх почуттях (від задоволення до незадоволення, від пристрасті до байдужості і т. д.).

Люди несуть відповідальність за свої вчинки та поведінку відповідно до своїх усвідомлених моральних цінностей. Оцінити дії тих, хто випадково виявився корисним для суспільства (навіть проти своєї волі), складно. Чи є ці дії хорошими чи поганими залежить від обставин: чи були особи обмежені у своїх можливостях, чи відсутність вибору, чи існував корисливий мотив (бажання влади, грошей, слави чи почестей).

Парадоксально, але об'єктивна оцінка конкретної дії індивіда стає можливою лише за наявності свободи, яка забезпечує альтернативний вибір. Люди, керуючись своїм розумом, свідомо обирають та віддають перевагу тому, що для них є значущим, корисним або шкідливим. Це їхній власний вибір, який, по суті, неоцінений. Особливість свободи полягає в тому, що вона несе у собі як добро, так і зло.

Вільна людина може свідомо здійснювати не лише добрі, а й шкідливі вчинки, переслідуючи корисливі та егоїстичні інтереси. Моральна діяльність ґрунтується на толерантності, включає в себе плюралізм, вільний вибір, альтернативність та повагу до інших думок і вчинків. Консолідація індивідів, груп та суспільства відбувається на основі консенсусу. Відсутність консенсусу та толерантності призводить до розпаду суспільства, поділу його на групи, чия різноманітність може швидко зростати .

Довгий час вважалося, що установки мають афективний, поведінковий і когнітивний компоненти. З цього припущення було виведено дві гіпотези, які перевірені в трьох кореляційних дослідженнях. Очікувалося, що люди демонструватимуть більшу узгодженість відповідей на шкали ставлення, що вимірюють той самий компонент, ніж на шкали, що вимірюють різні компоненти.

Для перевірки цієї гіпотези була використана матрична процедура Кемпбелла та Фіска (1959). По-друге, було висунуто гіпотезу про те, що відповідність між шкалами вербального ставлення та невербальними реакціями ставлення має бути найвищою, коли обидві взяті з того самого компонента ставлення. Індекси явної поведінки порівнювали з вербальними показниками афективного, поведінкового та когнітивного компонентів як тест для другої гіпотези. Побудова словесних показників для трьох компонентів вимагала розробки процедури оцінки того, наскільки кожне словесне твердження відображає кожен компонент. Шкали ставлення до церкви були складені за допомогою методів рівнозначних інтервалів, підсумованих оцінок, скалограмного аналізу та самооцінки. Обидві гіпотези були підтримані, але домінуючою рисою була висока взаємкореляція між трьома компонентами, причому унікальність кожного компонента вносила дуже невелику додаткову дисперсію.

У своїй впливовій книзі «Психологія ставлень» Іглі та Чайкен (1993) визначають установку як «психологічну тенденцію, яка виражається в оцінці певної сутності з певним ступенем прихильності чи неприхильності». У цьому визначенні закладено ідею про те, що повідомлення про ставлення передбачає вираження оцінного судження про об'єкт стимулу. Іншими словами, повідомлення про ставлення передбачає прийняття рішення щодо того, чи подобається чи не подобається, чи схвалює, чи несхвалює, чи прихильно ставиться до певної проблеми, об'єкта чи особи.

Термін «установка», який отримав свою назву в психологічній науці, був введений у мовлення англomовного психологічного дискурсу під час зародження когнітивного підходу до вивчення особистості. Ця концепція була розвинута в радянській психології, особливо представниками грузинської школи, такими як Ш. Надірашвілі, В. Норакидзе і Д. Узнадзе.

Hofstede (1980, 2001) дослідив цінності в більш ніж 100 різних країнах і описав п'ять основних параметрів цінності: відстань потужності, уникнення неприємностей, індивідуалізм, маскуліність/жіночість і короткострокова проти довгострокової орієнтації.

Його робота також викликала багато подальших досліджень і є найбільш дослідженою теорією цінностей, яка зараз використовується. Ще однією впливовою теорією цінностей є теорія Шварца (1992). З досліджень цінностей, проведених у більш ніж 50 країнах, він пропонує 10, які універсально проявляються в індивідах (досягнення, доброзичливість, конформізм, гедонізм, влада, безпека, самоспрямування, стимулювання, традиції, універсалізм), і сім, які проявляються в різних культурах (афективна автономія, консерватизм, егалітарна відданість, гармонія, ієрархія, інтелектуальна автономія та майстерність) [63].

Деякі подібності між теоріями Хофстеде і Шварца можуть бути виявлено, і Сміт і Бонд (1998) припускають, що оскільки вони майже повністю збігаються, хоча їх було отримано за допомогою різних методів, науковці близькі до досягнення універсально застосовної теорії цінностей.

Зрозуміло, що інтерес до вивчення цінностей між культурами, який ініційований Клюкгоном і Штроббеком, продовжує активно розвиватися. Цінності можуть служити не лише для вивчення змін та варіацій всередині культури, але й для розгляду відмінностей і подібностей між різними культурами. Навіть з тим, що теорія Клюкгона та Штроббека була сформульована у середині минулого століття, вона спричинила значний потік подальших досліджень, які в свою чергу породили нові теорії.

Робота над розумінням людської особистості за допомогою цінностей також зросла, і ціннісні орієнтації особистості виявилися складними та ієрархічними за структурою. Наприклад, автори відомої диспозиційної концепції регуляції соціальної поведінки, такі як В. Ядов і Д. Узнадзе, виділили кілька рівнів диспозицій:

- елементарні фіксовані інструкції, що виникають на основі життєвих потреб;
- установки, що формуються на основі потреб у спілкуванні, яке відбувається в невеликій групі;
- соціально-спрямований інтерес особистості відповідно до конкретної сфери діяльності;
- ціннісні орієнтації, які впливають на поведінку особистості.

Реалізація особистістю ціннісних орієнтацій залежить як від внутрішні умови (рівень розвитку цих психологічних механізмів) і зовнішні (суспільні відносини, економічна, соціально-політична структура суспільства, його система цінностей, матеріальні та духовні статки, перспективи загального розвитку).

Сучасний український психолог І.Д. Бех використовує поняття "особисті цінності" для опису особистості, що відображає факт, що суб'єкт взаємодіє у соціальних контактах та стосунках, розглядаючи людину як соціокультурну реальність. Точніше визначене поняття "особистісні цінності" пов'язане із здатністю окремих особистостей сприймати соціальні цінності та надавати їм сенс, тобто присвоювати окремим об'єктам, подіям, явищам і т.д. особливе значення [5].

Крім того, автор підкреслює, що особистісні цінності виступають як нормалізовані утворення, такі як накази чи заборони, які вказують на необхідну, обов'язкову чи бажану поведінку як ідеал чи взірєць для наслідування. У контексті педагогічної психології, І.Д. Бех розуміє особистісні цінності як свідомі та смислові формування особистості та пояснює сутність особистісного сенсу [5].

З початку 60-х років у зарубіжній психології теоретико-методологічна парадигма Ф. Ключгома та Ф. Стробека була широко визнана. За їхнім визначенням, ціннісні орієнтації представляють собою складні, чітко структуровані принципи, що забезпечують зв'язність і спрямованість різноманітних мотивів людського мислення у вирішенні загальнолюдських проблем. Вони визначають п'ять основних аспектів, які є універсальними для всіх людей, але їх вирішення залежить від конкретної культури з урахуванням її основних цінностей. Ці аспекти включають:

- «Ставлення до природи людини»;
- «Ставлення людини до надприродного світу»;
- «Ставлення людини до часу»;
- «Спрямованість діяльності людини»;
- «Ставлення людини до інших людей» [67].

М.Ф. Головатий визначає ціннісні орієнтації (іноді називаючи їх уподобаннями) як конкретний набір ієрархічно пов'язаних цінностей, які

направляють життєдіяльність. З цього визначення випливає, що всі аспекти сводяться до потреб людини, до простої корисності. У даному контексті відзначається різниця між поняттями цінностей та ціннісних орієнтацій. За словами М.С. Яницького, теоретичні концепції другої половини ХХ століття, переважно вітчизняна традиція, розкривають психологічну природу цінностей через схожі поняття, такі як "ціннісні орієнтації особистості" та "особистісні цінності". Ці терміни розрізняються в основному за посиленням на більшу кількість цінностей або сферу мотивації та смислового навантаження.

Насупереч цьому, Аристотель, впроваджуючи термін "оцінений" у філософську думку, пов'язував його з такими "божественними" поняттями, як душа і розум. Він розглядав похвалу в контексті оцінених благ і можливостей, які можуть використовуватися як на користь, так і на шкоду. Таким чином, він виділяв сутності, які зараз називають цінностями та ціннісними орієнтаціями [16].

За Ф. Ю. Василюком, цінність не є ані об'єктом бажання чи потреби людини, ані мотивом, який завжди приналежить комусь. По-перше, цінність може бути загальною, "нашою", а по-друге, в інтрапсихічному просторі, всередині особистості, вона виконує не розділяючі, але інтегруючі, об'єднуючі "оцінювальні" функції. Цінність є постійною, стабільною і надситуаційною. Зокрема, вона може виступати як невидимий магнітний полюс. Джерело цінності внутрішнє і об'єктивне. Зустріч із цінністю вимагає постійних поновлюваних зусиль [14].

Висновки до 1 розділу

Процес самоактуалізації є тим, завдяки якому люди можуть досягти психічного здоров'я та контролю над власним життям. Розуміння цього впливу може сприяти створенню більш сприятливого середовища для розвитку і самореалізації кожної людини у сучасному світі.

Ми розглянули фундаментальні та сучасні підходи до понять самоактуалізації, самореалізації, цінність та ціннісні орієнтації і прийшли до наступних висновків.

Отже, дослідники в області психології використовують різні підходи для дослідження самоактуалізації особистості, в рамках двох моделей - універсальні та секторальні, які мають свою важливу роль у сприянні нашому розумінню важливого процесу самоактуалізації.

Проаналізовано погляди науковців щодо вивчення впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості, розглянуті теорії А. Маслоу, К Роджерса, Е. Шострома та погляди сучасних вчених на проблему самоактуалізації, зокрема, української вченої В. А. Гупаловської. Вони описали самоактуалізовану особистість як ту, яка має особисту автономію та незалежність у виборі. Дії самоактуалізованих індивідів не визначаються виключно фізичним і соціальним середовищем. Причина в тому, що такі особи мають доступ до ресурсів, які вважаються незамінними для сприяння зростанню та розвитку.

Отже, самоактуалізація дозволяє індивідуумам самореалізуватися та реалізувати свої потенційні можливості. Для людей надзвичайно важливо отримати ефективне розуміння своїх сильних і слабких сторін. Крім того, їм необхідно сформулювати заходи для посилення своїх сильних сторін і усунення недоліків.

Також розглянуті поняття цінності та ціннісної орієнтації.

Одна з важливих психологічних характеристик зрілої людини – це система її ціннісних орієнтацій. Вона формує змістовну сторону спрямованості особистості

і є внутрішньою основою її ставлення до дійсності. Поняття «ціннісні орієнтації» тісно пов'язане з поняттям «цінність».

Аналіз впливу ціннісних орієнтацій на самоактуалізацію особистості є важливим дослідженням в галузі психології і соціології. Самоактуалізація - це процес розвитку і самовдосконалення особистості, який включає в себе досягнення внутрішнього потенціалу та здійснення особистих цілей і бажань. Ціннісні орієнтації, у свою чергу, визначають систему цінностей, за якими люди живуть і приймають рішення.

Ціннісні орієнтації можна розглядати як рухаюча сила самоактуалізації, оскільки люди, які вважають особистий розвиток, творчість і самовираження важливими цінностями, можуть бути більш схильні до самоактуалізації. Їхні цінності стимулюють їх до пошуку нових можливостей для самовдосконалення та реалізації свого потенціалу. Деякі люди можуть зіткнутися з конфліктами цінностей, коли їхні внутрішні цінності суперечать соціальним чи культурним очікуванням. Це може вплинути на їхню здатність до самоактуалізації, оскільки вони можуть відчувати тиск з боку оточуючих і важко відстоювати свої цінності. Сприйняття того, наскільки легко або складно досягти самоактуалізації, також може залежати від соціокультурного контексту. У деяких суспільствах певні цінності можуть бути більш сприяють самоактуалізації, тоді як в інших - менше. Відомо, що ціннісні орієнтації можуть змінюватися з часом під впливом життєвого досвіду, навколишнього середовища і стану особистості. Ці зміни можуть вплинути на самоактуалізацію, оскільки нові цінності можуть вплинути на цілі та бажання [2].

У результаті проведених досліджень були сформульовані наступні визначення:

Цінність - це центральна точка позиціонування / вирівнювання цілісної системи особистості. Цінність виступає як трансцендентний, але не кінцевий результат освітнього процесу, що відбувається під впливом соціокультурного середовища. Вона координує різні сфери особистості протягом тривалого часу, включаючи когнітивну, афективну, вольово-мотиваційну та поведінкову сфери.

Ціннісна орієнтація - це процес моніторингу поєднання ієрархічно взаємопов'язаних переконань, установок, емоцій та поведінки, які спрямовані на цінність або набір цінностей. Ця орієнтація організована відповідно до особистих уподобань і поточних ситуацій, і є частиною особистого досвіду.

Сьогоднішня ситуація вимагає нового підходу до аналізу ціннісних орієнтацій, оскільки стає актуальною активізація інтересу до аксіологічної проблематики і переорієнтація ціннісної свідомості. В кінцевому результаті ціннісна орієнтація відображає психологічний стан особистості, її соціальний самопочуття та емоційну оцінку минулого, сучасності та майбутнього.

Таким чином, можна відмітити, що науковці в своїх дослідженнях розглядали цінності, як складний соціально-психологічний феномен, якій стає мотивуючою активністю людини, що визначає індивідуальний її шлях життя.

Таким чином, в науковій літературі категорії «цінність» і «ціннісні орієнтації» є загальними для філософії, соціології, психології та інших гуманітарних і соціальних наук. Очевидно, що немає єдиного визначення, оскільки кожна наука розглядає свій аспект цінностей і ціннісних орієнтацій [10].

У науковій літературі виділено п'ять основних підходів до розуміння поняття ціннісних орієнтацій: як спрямованості особистості; як потреби; як індивідуального досвіду соціального життя; як внутрішньоособистісного утворення; як джерела свідомої діяльності та поведінки. Індивідуальна система цінностей має ієрархічну структуру. Разом з іншими факторами, ціннісні орієнтації визначають формування диспозиційної системи особистості.

Ціннісні орієнтації включають у себе цілі, ідеали, інтереси, життєві плани і принципи. Вони визначають ідеологічний та цільовий курс людини, а також загальний напрямок її життя. Цей аспект виявляється як у конкретних вербалізованих програмах, так і в реальній поведінці особистості.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СУЧАСНИХ УМОВ НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Організація дослідження

Для реалізації мети дослідження - вивченні впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості, зокрема: сенсожиттєвих орієнтирів особистості, особистісного потенціалу та локусу контролю, було проведено дослідження, в якому прийняли участь 41 респондент, які, в свою чергу, були розподілені по групах: в першу групу були віднесені респонденти, які займаються волонтерською діяльністю, в другу - студенти. Дослідження проводилось за допомогою платформи Google Forms.

Для досягнення мети дослідження було сформульовано наступні завдання:

1. Проаналізувати погляди науковців щодо вивчення впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості.
2. Емпірично дослідити вплив сучасних умов на самоактуалізацію особистості, сенсожиттєві орієнтири особистості, особистісний потенціал, які формують корені складові самоактуалізації людини.
3. Емпірично дослідити основні позиції – локус контролю особистості, які формуються в сучасних умовах.
4. Зробити порівняльний аналіз отриманих результатів дослідження.

Дані завдання в подальшому сформували хід даного дослідження, який включив наступні етапи:

- На підготовчому етапі вивчалася література на предмет дослідження феномену самоактуалізації особистості, а також було підбрано психодіагностичний інструментарій, адекватний предмету дослідження;
- На діагностичному етапі було проведено дослідження та розподіл респондентів по групах;
- На аналітико-інтерпретаційному етапі було здійснено обробку отриманих даних, їх порівняння та інтерпретація.

Розподіл респондентів по групах представлений в діаграмі нижче.

Рис.
2.1.

Розподіл респондентів по групах за віком (середнє значення)

Отже, як можна побачити з вищенаведеної діаграми, вікові розбіжності (середні значення) респондентів за двома групами суттєво не відрізняються.

2.2. Методи дослідження

Для опису змістовних складових самоактуалізації особистості в якості методів дослідження було підібрано комплекс методик, які вивчають такі показники, як ціннісно-смилова сфера особистості, особистісний потенціал, які формують корені складові самоактуалізації людини та локус контролю особистості.

Основною методикою, яка вивчає цінності особистості стала «Методика для вивчення цінностей особистості» (розроблена Ш. Шварцем), яка використовує шкалу для вимірювання значущості десяти типів особистісних цінностей та семи типів культурних цінностей.

Методика для вивчення цінностей особистості за Ш. Шварцем є шкалою, призначеною для вимірювання значимості десяти типів цінностей особистості та семи типів цінностей культури. Під цінностями Ш. Шварц мав на увазі «пізнані» потреби, що безпосередньо залежать від культури, середовища, менталітету конкретного суспільства. В основі опитувальника Шварца лежить теорія, за якою всі цінності поділяються на соціальні та індивідуальні.

Опитувальник розроблений Шаломом Шварцем у 1992 році. При розробці опитувальника автор використав методику Рокича, якісно модифікувавши, розширивши та вдосконаливши її концептуальну базу. Опитувальник складається з двох частин, які відрізняються процедурою проведення.

Перша частина методики, Опитувальник цінностей Шварца (Schwartz Value Survey - SVS), надає можливість вивчити нормативні ідеали цінностей особистості на рівні переконань, які впливають на особистість, але не завжди виражаються в реальній соціальній поведінці. Перша частина містить два списки слів, що характеризують у сумі 57 цінностей. У першому списку розташовані термінальні цінності, виражені у формі іменників. У другому списку розташовані інструментальні цінності, виражені як прикметники.

У даній методиці учаснику пропонується оцінити важливість різних цінностей у своєму житті, використовуючи шкалу від -1 до 7, де вищий бал вказує на більшу важливість цієї цінності для нього. Друга частина методики, відома як «Портретний опитувальник цінностей» (PVQ), аналізує цінності на рівні поведінки, враховуючи індивідуальні пріоритети, що виявляються в соціальній поведінці особистості. Учасникові пропонується оцінити,

наскільки описана в опитувальнику людина схожа або не схожа на нього, використовуючи п'ятибальну шкалу від «дуже схожий на мене» до «зовсім не схожий на мене». На основі середніх балів кожного типу цінностей встановлюється їхнє рангове співвідношення від 1 до 10 [66].

Відомо, що життя людини це нескінченний шлях власного самовизначення та саморозвитку.

Опитувальник особистісних орієнтації Е. Шострома (адаптація Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман, М.В. Загіка та М.В. Кроз), що вимірює самоактуалізацію як багатовимірну величину. Дана методика була розроблена, враховуючи теорію самоактуалізації А. Маслоу, концепції психологічного сприйняття часу та тимчасової орієнтації суб'єкта Ф. Перла та Р. Мея, а також ідеї К. Роджерса та інших екзистенційно-гуманістичних психологів. Конкретні аспекти САТ були обрані із великого набору ключових показників, які відрізняють здорову, самоактуалізовану людину від невротика, зокрема у сферах поведінки та цінностей.

Самоактуалізаційний тест складається з 126 пунктів, кожен з яких включає два судження ціннісного чи поведінкового характеру.

САТ вимірює самоактуалізацію за двома базовими та рядом додаткових шкал. Базовими є шкали «Компетентності у часі» та «Підтримка». Вони незалежні одна від одної і, на відміну додаткових, немає спільних пунктів. Додаткові шкали (12) складають 6 блоків – по дві в кожному. Кожен пункт тесту входить до однієї або більше додаткових шкал і, як правило, до однієї базової.

Основні шкали: «Шкала Компетентності у часі» (Tc) включає 17 пунктів; «Шкала підтримки» (I) (91 пункт) – вимірює ступінь незалежності цінностей та поведінки суб'єкта від впливу ззовні («внутрішня зовнішня підтримка»).

Додаткові шкали спрямовані на реєстрацію аспектів самоактуалізації людини, на відміну від базових, що вимірюють характеристики актуалізації:

«Шкала Ціннісних орієнтацій» (SAV) (20 пунктів) вимірює, якою мірою людина поділяє цінності, властиві особистості, що проходить шлях самоактуалізації;

«Шкала Гнучкості поведінки» (Ex) (24 пункти) діагностує ступінь, гнучкості суб'єкта у реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, здатність швидко та адекватно реагувати на ситуацію, що змінюється.

Ці дві шкали доповняють одна одну та утворюють «блок цінностей». Перша шкала характеризує самі цінності, друга – особливості реалізації в поведінці.

«Шкала Сензитивності до себе» (Fr) (13 пунктів) визначає, якою мірою людина усвідомлює свої потреби і почуття, наскільки добре відчуває і рефлексує їх.

«Шкала Спонтанності» (S) (14 пунктів) вимірює здатність індивіда спонтанно та безпосередньо висловлювати свої почуття.

Представлені дві шкали формують «блок почуттів». Перша визначає те, наскільки людина усвідомлює власні почуття, друга – якою мірою вони проявляються у поведінці.

«Шкала Самоповаги» (Sr) (15 пунктів) діагнозує здатність суб'єкта цінувати свої переваги, позитивні властивості характеру, поважати себе за них.

«Шкала Самоприйняття» (Sa) (21 пункт) реєструє ступінь прийняття людиною себе такою, як є, незалежно від оцінки своїх переваг та недоліків, можливо, всупереч останнім. Шкали 5 та 6 складають «блок самосприйняття».

«Шкала Уявлення про природу людини» (Nc) складається із 10 пунктів.

«Шкала Синергії» (Sy) (7 пунктів) визначає здатність людини до цілісного сприйняття світу та людей, до розуміння пов'язаності протилежностей. Ці дві шкали формують «блок концепції людини».

«Шкала Прийняття агресії» (A) складається із 16 пунктів.

«Шкала Контактності» (C) (20 пунктів) характеризує здатність людини до швидкого встановлення глибоких та тісних емоційно-насичених контактів з людьми. Дані дві шкали створюють «блок міжособистісної чутливості».

«Шкала Пізнавальних потреб» (Cog) (11 пунктів) визначає ступінь виразності у суб'єкта прагнення набути знання про навколишній світ.

«Шкала Креативності» (Cr) (14 пунктів) характеризує виразність творчої спрямованості особистості. Дані шкали становлять «блок ставлення до пізнання».

Розвиток особистості передбачає збільшення самостійності та відповідальності за власні вибори й дії. Отже, одним із ключових аспектів розвитку особистості є формування внутрішнього локусу контролю.

Локус контролю - це важлива характеристика самосвідомості, яка пов'язана з почуттям відповідальності, готовності до активності та відчуття «Я». Люди можуть розміщувати контроль над подіями або в себе всередині

(внутрішні), вірячи, що все залежить від їхніх особистих якостей та зусиль, або зовнішні (зовнішні), вважаючи, що все залежить від зовнішніх факторів і впливу інших людей. Людина з вираженим екстернальним локусом не приймає відповідальності за своє життя, відчуває себе залежною і слабкою.

Для психодіагностичного дослідження локусу контролю використовувався опитувальник рівня суб'єктивного контролю (УСК), який був розроблений враховуючи шкалу локусу контролю Дж. Роттера Е.Ф. Бажиним, Є.А. Голикіної та А.М. Еткіндом. Цей експериментально-психологічний інструмент дозволяє виявити показники рівня суб'єктивного контролю, що відображають схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім факторам чи своїм власним здібностям і зусиллям. Уміння взяти відповідальність за свої дії є ключовою умовою якості життя. Вищий рівень відповідальності, в порівнянні з формальною та виконавчою відповідальністю, виявляє повний прояв активності особистості як суб'єкта її власного життєвого шляху [74].

Автори даної методики вважають, що напрямок суб'єктивного контролю може варіюватися у різних сферах життя однієї і тієї ж особистості. Тому УСК включає ряд шкал, які не лише вимірюють внутрішній та зовнішній локуси контролю, але й виявляють цю характеристику у таких аспектах, як ставлення до досягнень, невдач, здоров'я та хвороб, а також у сферах сімейних, професійних та міжособистісних відносин.

Показники опитувальника УСК організовані за принципом ієрархічної структури системи регулювання діяльності. Опитувальник включає у себе узагальнений показник індивідуального УСК, який не залежить від

конкретних ситуацій діяльності, два показники середнього рівня спільності та низку ситуаційних показників.

Результати тестування групуються за сімома шкалами і порівнюються з нормою, що становить 5,5 стін. Якщо показник вищий за 5,5 стін, це свідчить про внутрішній тип контролю в цій галузі; якщо нижчий, то про зовнішній тип контролю. У психологічному плані особа з високим показником суб'єктивного контролю має емоційну стабільність, рішучість, високий рівень самоконтролю і стриманості, а також товариськість. У той час як особа з низьким суб'єктивним контролем може бути емоційно нестійкою, схильною до неформальної поведінки, малосупільною, має поганий самоконтроль і високий рівень напруженості.

Також в сучасних умовах війни, людина стикається зі стресом і тому для більш ретельного дослідження впливу сучасних умов на особистість, ми додали методику вивчення рівню стресу -україномовної версії Шкали сприйнятого стресу Ш. Коена. Це простий, ефективний, визнаний у світі інструмент для оцінки сприйняття стресу і його потенційних наслідків. Після процедури прямого/зворотного перекладу та пілотажу шкала була включена в онлайн-опитування українців стосовно переживання стресу та ресурсів його подолання на 10–11 тижні війни.

Шкала сприйнятого стресу PSS (Perceived Stress Scale) розроблена американськими дослідниками Шелдоном Коеном та колегами для визначення ступеню, в якому людина оцінює життєву ситуацію як стресову (Cohen, Kamarck & Mermelstein, 1983) [56]. Теоретичною основою методики є когнітивно-опосередкована теорія стресу Р. Лазаруса, згідно з якою реакція

людини на важку подію, а також її патогенний вплив на психічне та фізичне здоров'я, визначаються не стільки об'єктивними характеристиками стресору (його природою, інтенсивністю, тривалістю, раптовістю та ін.), скільки суб'єктивною оцінкою події в контексті можливостей подолання. Стрессова реакція виникає, коли:

а) ситуація сприймається як значима та загрозна,

б) людина оцінює власні ресурси як недостатні для її подолання [61].

Шкала вимірює, наскільки стресовим – тобто непередбачуваним, неконтрольованим і перевантаженим – людина вважає попередній місяць свого життя. Цим PSS відрізняється від більшості методик, які фіксуються на зовнішніх чинниках стресового впливу та представляють собою перелік проблемних ситуацій, наявність яких респондент оцінює за певний проміжок часу (таких як шкала інвентаризації життєвих стресів Холмса-Рахе, оцінка стрес-факторів у професійній діяльності, тощо). Натомість сприйнятий стрес розглядається як загальний результат впливу реальних подій, процесів подолання та ряду інших особистісних і контекстуальних чинників: очікувань, толерантності до фрустрації, рівня накопиченого стресу, ресурсного стану людини, наявності соціальної підтримки і т.ін. (1983) [56].

Висновки до 2 розділу

Таким чином, протягом цього дослідження було проаналізовано наукову літературу на предмет вивчення складових самоактуалізації особистості в сучасних умовах, зокрема: сенсожиттєвих орієнтирів особистості, особистісного потенціалу та локусу контролю. Також було здійснено розподіл

респондентів за формою діяльності на волонтерів та студентів з метою більш детального вивчення феноменологічних складових, що складають процес самоактуалізації особистості.

Також було підібрано адекватний меті дослідження комплекс діагностичних методик, що допоміг вивчити становлення самоактуалізації особистості на прикладі двох груп.

Основними методиками в даному дослідженні стали: Опитувальник цінностей Шварца (Schwartz Value Survey - SVS); Тест самоактуалізації (САТ, Е.Шостром); Опитувальник рівня суб'єктивного контролю (Дж.Роттер), Шкала сприйнятого стресу PSS (Perceived Stress Scale) Ш. Коена.

Отже, підбір та аналіз отриманих результатів свідчить про те, що організація дослідження є завершеною.

РОЗДІЛ III. ЕМПИРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СУЧАСНИХ УМОВ НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Вивчення системи нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів

Вивчення системи нормативних стандартів і індивідуальних пріоритетів є важливим елементом розвитку як особистості, так і суспільства. Нормативні ідеали визначають ті цінності та норми, які вважаються ключовими та прийнятними у конкретному суспільстві. З іншого боку, індивідуальні пріоритети відображають особисті переконання, цілі та значущість, яку людина приділяє різним аспектам життя.

Розуміння того, як соціокультурний контекст впливає на формування нормативних ідеалів, допомагає розкрити взаємодію між індивідами та суспільством. Культурні, релігійні та історичні чинники можуть визначати цінності та норми, які становлять систему нормативних ідеалів.

Вивчення індивідуальних пріоритетів включає аналіз психологічних факторів, таких як особистість, досвід і емоційний стан. Розуміння того, які цінності важливі для конкретної особистості та які фактори впливають на їх формування, є ключовим для дослідження цього аспекту.

Аналіз соціальної динаміки виявляє зміни в системі нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів з часом. Розуміння того, як суспільство реагує на зміни і як це впливає на індивіда, є важливим для прогнозування розвитку цінностей.

Загальною метою дослідження цих аспектів є поліпшення розуміння та сприяння розвитку гармонійних відносин між індивідами та суспільством, а також сприяння особистісному розвитку з урахуванням власних цінностей та пріоритетів.

Отже, в ході вивчення цінностей респондентів за допомогою методик «Опитувальник цінностей» (Ш.Шварц) та «Тест самоактуалізації» (Е.Шостром) за двома групами, ми дійшли наступних результатів, що представлені на діаграмі.

Рис. 3.1. Показники групи «волонтери» за методикою Ш.Шварца

Отже, як можна побачити, високі показники виявлено по шкалах «самостійність» (ср.зн. – 5,25) та «безпека» (ср.зн. – 5,24). Далі невеличке зниження по шкалах «універсалізм» (ср.зн. – 4,98), «доброта» та «конформність» (ср.зн. 4,78 та 4,71 відповідно). Таким чином, можна припустити, що сучасна людина намагається/бажає обрати власний шлях життя, що пов'язано з відчуттям самоефективності та самоконтролю. При чому, інтенція формувати/організувати суспільну діяльність з іншими, базується на тлі безпеки та відчуття приналежності, з одного боку до малого кола - ближчого оточення, з іншого боку – до соціально-культурного простору.

Середні значення мають шкали «досягнення» (ср.зн. – 4,53), а також «стимуляція» та «гедонізм» (ср.зн. – 4,12 та 4,15 відповідно). Зниження показників по даним шкалам може бути обумовлено тією ситуацією, в якій знаходиться людина, зокрема ситуації невизначеності та напруги, тому прояв власної компетентності, отримання нових вражень та переживань від життєвих подій знижується.

Низькі значення виявлено по шкалах «влада» та «традиції» (ср.зн. – 3,46 та 3,48 відповідно). Можна припустити, що соціально-культурні установки та стратегія домінування та суспільного визнання, у певному сенсі, втрачають чи перестають бути орієнтиром для людини.

При вивченні цінностей у групі студентів ми отримали наступні результати.

Рис. 3.2. Показники групи «студенти» за методикою Ш.Шварца

Отже, як можна побачити з вищенаведеної діаграми, високі значення виявлено по шкалах «самостійність» (ср.зн. – 5,215) та «безпека» (ср.зн. – 5,142). Невеличке зниження відбувається по шкалах «універсалізм» (ср.зн. – 4,881), «доброта» (ср.зн. – 4,657) та «досягнення» (ср.зн. – 4,493).

Показники по шкалах «гедонізм» (ср.зн. – 4,263), «стимуляція» (ср.зн. – 4,105) та «конформність» (ср.зн. – 4,039) посіли третє місце. І останню сходинку зайняли шкали «традиції» (ср.зн. – 3,384) та «влада» (ср.зн. – 3,5).

Таким чином, можна відмітити, що в групі студентів, як і в групі волонтерів, домінуючими стають тенденції відчувати власну самостійність та безпеку в стабільному середовищі. При цьому такий соціальний конструкт, як суспільні установки та цінності, а також прагнення домінування, починають втрачати вплив та тиск на людину.

При порівнянні двох груп за методикою Ш.Шварца, можна побачити більш високі показники за більшістю шкал в групі волонтерів. Дані представлені на діаграмі нижче.

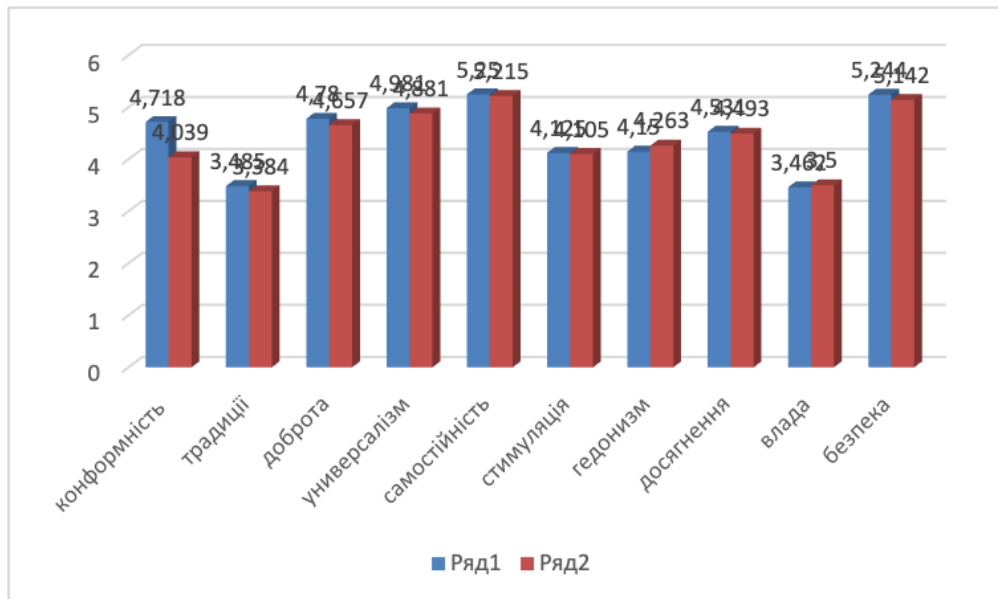

Рис. 3.3. Порівняння показників по групах за методикою Ш.Шварца

Прим.: ряд 1 – волонтери, ряд 2 - студенти

Отже, можна помітити невеличку різницю по шкалах «традиції», «доброта», «універсалізм», «самостійність», «стимуляція», «досягнення», «безпека» та «конформізм» - у групі волонтерів вони переважають. По шкалах «гедонізм» та «влада» спостерігаються підвищення показників у групі студентів. Можна припустити, що для студентів важливим стає самопіднесення, чому свідчать зріст по показниками гедонізму та влади. Слід відмітити, що спостережена тенденція самостійності (високі показники), що відноситься до кола відкритості змінам, на думку Ш.Шварца, співвідноситься з бажанням безпеки, що відноситься до кола консерватизму. Такі зв'язки можуть демонструвати, з одного боку бажання людини відкривати нові можливості для себе, а це означає бути відкритим до змін у житті, з іншого боку – мінливість життя може викликати напругу у людини та бажання уникнення/втечі від неї через вкорінення в пріоритети та установки суспільства, що створює відчуття безпеки.

При вивченні індивідуальних пріоритетів у групах респондентів отримано наступні дані.

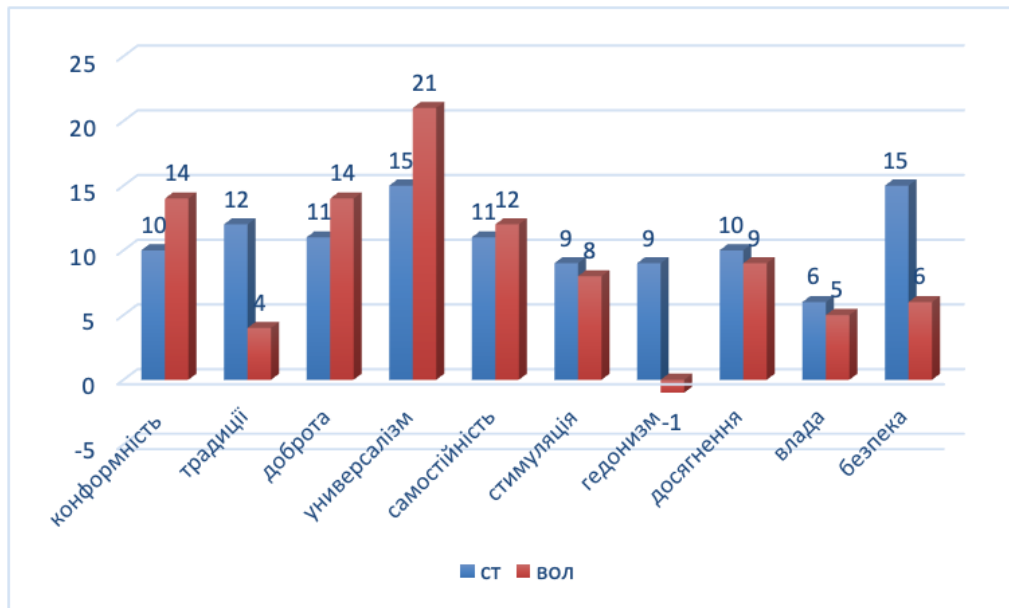

Рис. 3.4. Порівняння показників індивідуальних пріоритетів за двома групами

Отже, було виявлено, що в групі волонтерів високі показники спостерігаються по шкалах «конформність» (ср.зн. – 14), «доброта» (ср.зн. – 14), «універсалізм» (ср.зн. – 14) та «самостійність» (ср.зн. – 12). При цьому показник «гедонізм» має негативне значення (ср.зн. = -1). Таким чином, можна припустити, що для респондентів, що обрали діяльність в якості волонтерів, їх структура індивідуальних пріоритетів, яка складається з декількох рівнів: цінності самотрансцендентності – «доброта» та «універсалізм», блок цінностей відкритості змінам – «самостійність» та блок цінностей консерватизму, що включає в себе «конформність» не збалансована. При цьому особистість може розглядати вимоги оточення крізь призму тиску з їхнього боку, що призводить до зниження задоволення й, навіть, незадоволення власною позицією в суспільстві.

У групі студентів високі показники виявлено по шкалах «стимуляція» (ср.зн. – 9), «гедонізм» (ср.зн. – 9), «досягнення» (ср.зн. – 10), «влада» та «безпека» (ср.зн. – 6 та 15 відповідно). Можна відмітити, що для даної групи основними складовими, що складають/входять у структуру цінностей стають: блок

цінностей відкритості до змін – «стимуляція», самопіднесення – «досягнення» та «влада» та блок цінностей консерватизму – «безпека» та «конформність».

Таким чином, як у групі волонтерів, так й у групі студентів відбувається зв'язок між нормативними ідеалами та індивідуальними пріоритетами. Зокрема у волонтерів більшою мірою проявляються такі цінності, як «конформізм», «добродота», «універсалізм» та «самостійність». Для студентів притаманні наступні ідеали на рівні переконань та на рівні індивідуальних цінностей: «стимуляція», «гедонізм», «досягнення», «влада» та «безпека». Пряма кореляція між групами на рівні 0.44 $p < 0,05$.

Для порівняння групи «волонтери» та групи «студенти» між собою за показниками методики «Ціннісний опитувальник» було використано критерій U-Манна-Уїтні. Дані представлені у таблиці.

Таблиця 3.1

Порівняння показників за методикою Ш.Шварца між двома групами

Назва шкал	Середнє значення в групі «волонтери»	Середнє значення в групі «студенти»	Емпіричне значення критерію	Рівень значимості
конформізм	19.70	16.20	280.0	0.03*
традиції	18.90	16.70	237.0	0.316
добродота	26.05	21.40	304.5	0.005**
універсалізм	41.00	38.60	260.0	0.104
самостійність	26.65	25.35	238.0	0.303
стимуляція	13.40	11.90	242.0	0.254
гедонізм	11.95	13.25	170.0	0.415
досягнення	18.55	17.65	227.5	0.456
влада	13.10	17.95	107.5	0.012*
безпека	27.30	24.95	246.5	0.206

Прим.: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$

Таким чином, виявлено показники, за якими групи відрізняються один від одної, а саме: «добродота» (0.005, $p < 0,01$), «конформізм» (0.03, $p < 0,05$) та «влада» (0.012, $p < 0,05$). Тобто цінності самотрансцендентності – добродота,

консерватизму – конформізм та самопіднесення – влада, - становлять основний горизонт існування людини в сучасних умовах.

Наступним кроком було вивчення стратегій самоактуалізації людини, завдяки методиці САТ (Е.Шостром). Отримані дані наведені нижче.

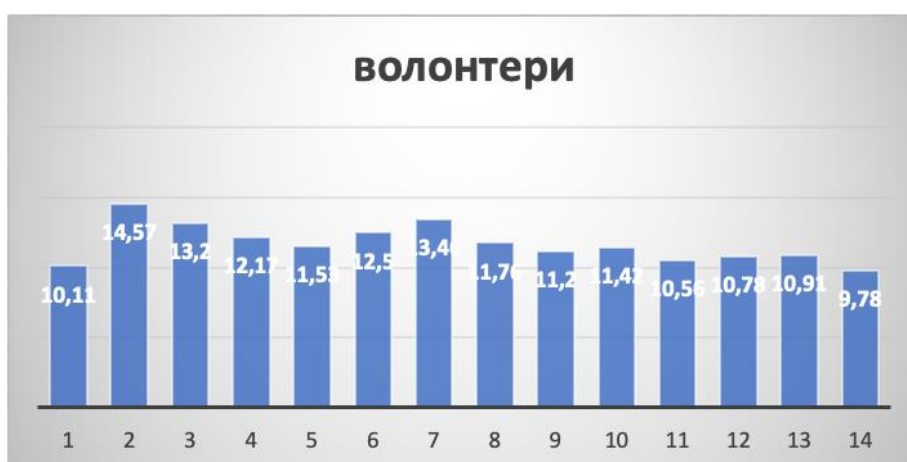

Рис. 3.5. Показники методики САТ у групі «волонтери»

Отже, можна відмітити, що для волонтерів притаманні високі та середні показники за всіма шкалами даної методики. Так, високі показники виявлено по шкалі «підтримка» (ср.зн. – 14,57), «самоповага» (ср.зн. – 13,46) та «ціннісна орієнтація» (ср.зн. – 13,2). Можна припустити, що для респондентів-волонтерів характерно бачення людини та себе в більш позитивному ключі, розуміння та цінування власних потреб та переживань та цінностей.

Невеличке зниження середніх значень виявлено по шкалах «спонтанність» (ср.зн. – 12,5) та «гнучкість поведінки» (ср.зн. – 12,17). Такі дані можуть свідчити про те, що людина зіштовхнувшись з актуальними подіями/ситуаціями, які можуть бути несподіваними та неочікуваними, викликають у неї напругу, що в свою чергу, відображається в тенденції

спиратися на стереотипні чи(або) бажані суспільством реакції, що призводить до зниження спонтанності та гнучкості в сприйнятті життєвих подій.

На третьому місці знаходяться показники по шкалах «самосприйняття» (ср.зн. – 11,76) та «сенситивність» (ср.зн.- 11,5), «синергія» (ср.зн. – 11,42) та «уявлення про природу людини» (ср.зн. – 11,2). Тобто можна припустити, що, опинившись у складній для себе ситуації, людина стикається з труднощами у сприйнятті себе з різних боків та нечутливо, відсторонено ставиться до своїх переживань, поділ/віднесення на категорії події та вчинки людей, що нібито допомагає їй адаптуватися до життєвих викликів.

Значне зниження показників виявлено по шкалах «орієнтація в часі (основна шкала)» (ср.зн. – 10,11), «прийняття агресії» (ср.зн. – 10,56), «контактність» (ср.зн. – 10,78), «пізнавальні процеси» (ср.зн. – 10,9) та «креативність» (ср.зн. – 9,78). Отримані дані можна проінтерпретувати наступним чином: неочікувані ситуації сьогодення викликають у людині неможливість бачити та приймати агресивність себе та іншої людини, тобто людська суперечлива природа може призводити до небажання бачити таку сутність суб'єкту, це знижає активність та творчу складову людини.

При вивченні складових самоактуалізації респондентів групи студентів було отримано наступні результати.

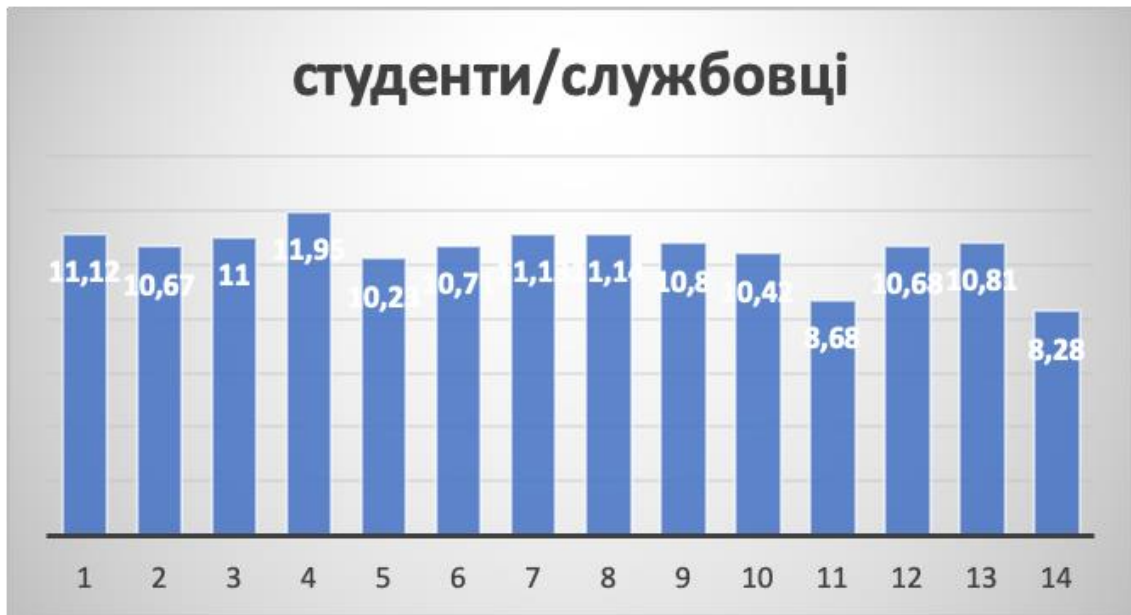

Рис.3.6. Показники методики САТ у групі «студенти»

Отже, як демонструється в таблиці, у студентів спостерігаються високі та середні показники за всіма шкалами методики. Зокрема, високі показники виявлено по шкалах «гнучкість поведінки» (ср.зн. – 11,95), «самосприйняття» (ср.зн. – 11,14), «самоповага» (ср.зн. – 11,13), «орієнтація в часі» (ср.зн. – 11,12) та «ціннісні орієнтації» (ср.зн. – 11). Можна припустити, що студенти більш вкорінені в сьогодення/теперішнє, що тісно пов'язано з комунікацією та взаємодією з навколишнім світом, а для цього необхідно формулювання та розуміння власної позиції щодо себе, свого життя своїх сенсожиттєвих орієнтирів, а також життя та цінностей інших людей.

Зниження показників виявлено по шкалах «пізнавальні процеси» та «уявлення про природу людини» (ср/зн. – 10,81 та 10,8 відповідно), «спонтанність» (ср/зн. – 10,71), «контактність» та «підтримка» (ср.зн. – 10,68 та 10,67 відповідно), «синергія» (ср.зн. – 10,42) та «сенситивність» (ср.зн. – 10,23). Отже, можна відмітити, що спостерігається, як кажуть А.Маслоу, А.Рейсман, К.Роджерс, тенденція «людина, що спрямована зсередини», тобто вміння не тільки орієнтуватися в собі та своїх цілях, але й прагнути керуватися ними в житті; холістичний погляд на світ та природу людини, що артикулює

тенденцію формувати суб'єкт-суб'єктну комунікацію, а також набувати знань про природу, світ та людей.

Низькі показники виявлено по шкалах «прийняття агресії» та «креативність» (ср.зн. – 8,68 та 8,28 відповідно). Тож, можна припустити, що в ситуаціях екзистенційних викликів, творча складова людини, що допомагає розуміти та створювати власний життєвий шлях, спрямований на самоактуалізацію та прийняття своєї суперечливої природи, знижується.

Далі, при порівнянні показників методики САТ (Е.Шостром) за двома групами: волонтери та студенти, спостерігається наступна динаміка.

Рис. 3.7. Порівняльна характеристика респондентів двох груп

Як продемонстровано на діаграмі, виявлено відмінності по базовим шкалам між двома групами, зокрема: для групи волонтерів характерний високий показник по шкалі «підтримка» (ср.зн. – 14,57), тоді як у респондентів групи «студенти» виявлено високі показники по шкалі «орієнтація в часі» (ср.зн. – 11,11). Тобто, можна припустити, що саме вибір діяльності може формувати й спрямованість людини, оскільки для волонтерів основою стає вміння надавати та отримувати підтримку – це стає дієвим принципом, через який людина самоактуалізується, тоді, як для студентів головним напрямом в

конкретний час їхнього життя стає набуття професійних знань та умінь, що пов'язано з вкоріненням в теперішній момент та бачення майбутньої перспективи.

Для порівняння групи «волонтери» та групи «студенти» між собою використали критерій U-Манна-Уїтні. Дані представлені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняння показників по групах «волонтери» та «студенти»

Назва шкал	Середнє значення в групі «волонтери»	Середнє значення в групі «студенти»	Емпіричне значення критерію	Рівень значимості
орієнтація в часі	8.60	9.20	181.5	0.614
шкала підтримки	66.30	49.95	350.0	0***
ціннісна орієнтація	13.00	11.75	233.5	0.361
гнучкість поведінки	14.05	15.55	158.0	0.252
сензитивність	7.50	7.45	199.0	0.978
спонтанність	8.65	7.65	253.5	0.144
самоповага	10.10	9.85	209.0	0.806
самосприйняття	13.40	13.90	197.5	0.946
уявлення про природу	6.25	5.85	234.5	0.341
синергія	4.35	4.00	231.0	0.379
сприйняття агресії	9.35	8.45	239.0	0.287
контактність	11.40	11.80	187.0	0.723
пізнавальні потреби	6.15	6.90	181.0	0.601
креативність	7.45	6.50	258.0	0.112

Прим.: ***- $p < 0,001$

Отже, можна відмітити, що основним показником, за яким відбувається відмінність груп між собою стає шкала «підтримки» (0, $p < 0,001$).

Таким чином, у ході вивчення складових самоактуалізації, цінностей та базових шкал, було виявлено різницю між досліджуваними групами та встановлено основні показники, за якими їхня відбувається диференціація. А також було з'ясовано, що у респондентів кожної групи збігаються як нормативні ідеали, так й індивідуальні цінності.

3.2. Вивчення параметрів самоактуалізованої особистості на прикладі двох груп

Рівень суб'єктивного контролю відноситься до переконань людини щодо того, наскільки вона впливає на події та результати свого життя. Відомо, що люди з високим рівнем суб'єктивного контролю вважають, що вони мають важливий вплив на те, що відбувається навколо них, тоді як люди з низьким рівнем вірять, що зовнішні обставини та умови мають більший вплив.

Важливість рівня суб'єктивного контролю полягає в його впливі на психічне здоров'я, психологічний комфорт та спосіб взаємодії з навколишнім світом. Люди з вищим рівнем суб'єктивного контролю, як правило, відчують більшу самодостатність та емоційний комфорт. Вони схильні до меншого рівня стресу та депресії; вони краще адаптуються до нових обставин і змін у житті, оскільки вони вірять у свою здатність впливати на власну долю; індивіди, які вірять у свій вплив на результати, зазвичай більш мотивовані до досягнень та ставлять перед собою вищі цілі та можуть бути більш самостійними та впевненими в себе, що сприяє покращенню соціальних відносин та взаємодії з іншими. Високий рівень суб'єктивного контролю також може позитивно впливати на фізичне здоров'я, оскільки віра в власні можливості може стимулювати здоровий спосіб життя.

Слід зазначити, що важливо враховувати, що рівень суб'єктивного контролю може змінюватися в різні періоди життя та в різних сферах. Розвиток позитивного відчуття контролю може бути сприятливим для психічного та фізичного благополуччя.

Для вивчення рівня суб'єктивного контролю у респондентів двох груп було використано методичку «Опитувальник рівня суб'єктивного контролю» (Дж.Роттер).

У групі волонтерів було отримано наступні результати

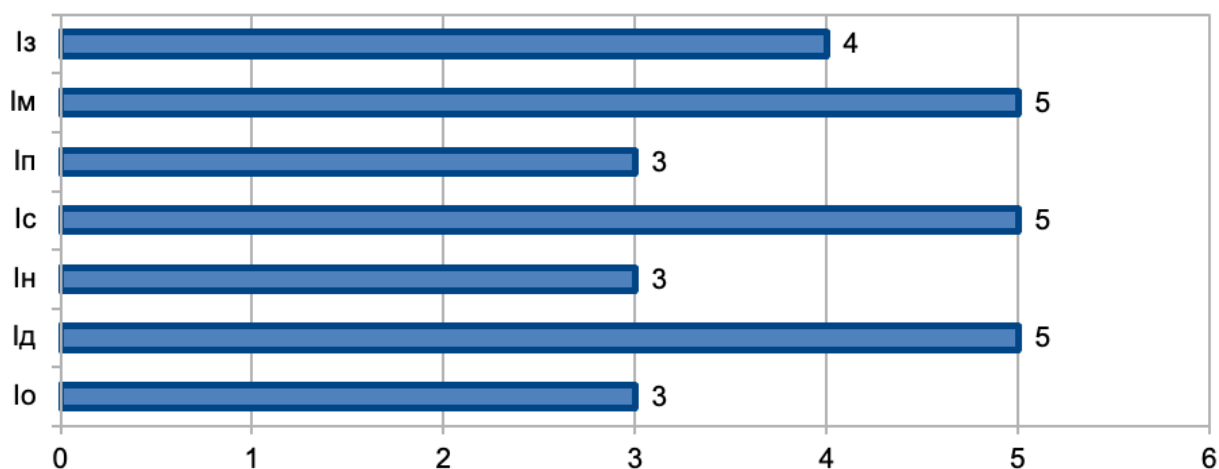

Рис. 3.8. Результати методики УСК у групі волонтерів

Як бачимо на діаграмі, у волонтерів виявлено середні та нижче середнього показники за всіма шкалами. За шкалою загальної інтернальності, шкала «інтернальності в галузі невдач» та шкала «інтернальності в галузі виробничих відносин» виявлено середні показники з тенденцією до зниження. Невеличке зростання показника спостерігається по шкалі «інтернальності стосовно здоров'я та хвороби».

Середні показники мають шкали «інтернальність у сфері досягнень», «інтернальність у сімейних відносинах» та «інтернальність у сфері міжособистісних відносин». Тобто можна припустити, що для людини, яка обрала волонтерську діяльність притаманна певна стратегія брати на себе відповідальність в області своїх досягнень та устремлінь, важливим стають також стосунки усередині сім'ї та з іншими людьми. Такі данні кореспондують з родом діяльності особистості-волонтера.

При вивченні складових суб'єктивного контролю у студентів, отримано наступні результати.

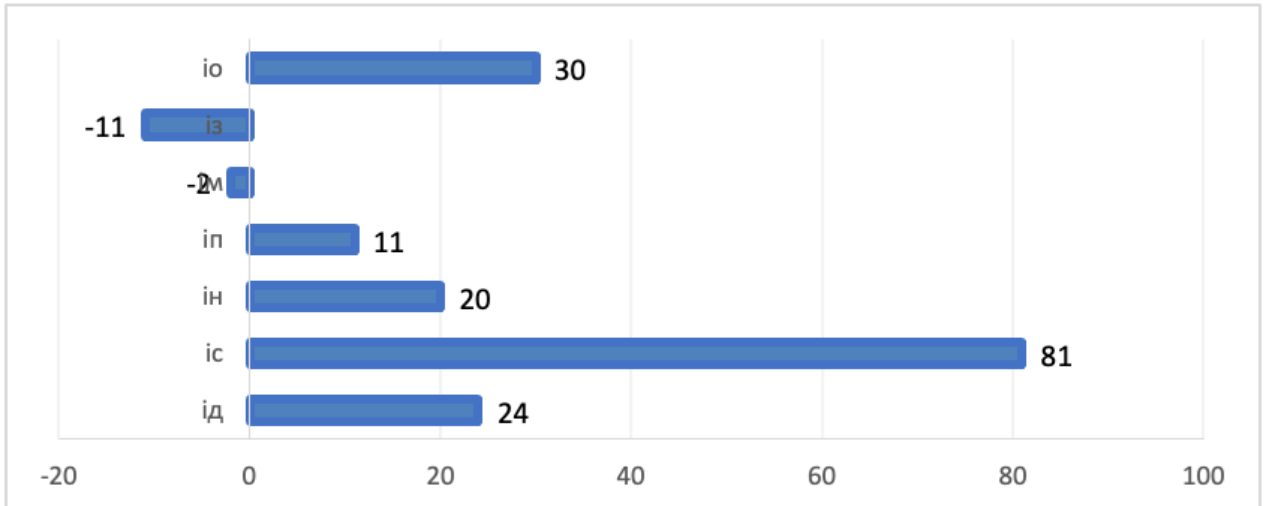

Рис. 3.9. Результати методики УСК у групі студентів

Отже, на діаграмі бачимо, що для студентів високі показники спостерігаються по шкалі «інтернальність у сімейних стосунках». Зниження показників виявлено по шкалах «загальної інтернальності» та «інтернальність у сфері досягнень». На третьому місці опинилися шкали «інтернальності в галузі невдач» та «інтернальності в галузі виробничих відносин». Слід відмітити, що для цієї групи виявлено шкали з негативним показником, а саме: шкала «інтернальності стосовно здоров'я та хвороби» та «інтернальність у сфері міжособистісних відносин».

Відомо, що людина, опинившись в неочікуваних для себе життєвих ситуаціях, може по-різному реагувати та долати них, використовуючи різні стратегії. Тому, для вивчення рівня сприйнятого стресу в досліджуваних групах, було використано методику «Шкали сприйнятого стресу» (Ш. Коен).

Було виявлено, що в групі респондентів спостерігається середній рівень стресу – 24,68, так само, як і в групі студентів – 23,95. Тобто не виявлено суттєвих розбіжностей між групами за показником стресу.

Для аналізу зв'язку між шкалами методики УСК (Дж. Роттера) та «Шкали сприйнятого стресу» (Ш. Коен) у групі волонтерів було використано кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона). Дані представлені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Показники методики УСК у групі волонтерів

Шкали УСК	Індекс стресу
Загальна інтернальність	0.617**
інтернальність у сфері досягнень	0.409
інтернальності в галузі невдач	0.53*
інтернальність у сімейних стосунках	0.151
інтернальності в галузі виробничих відносин	0.637**
інтернальність у сфері міжособистісних відносин	0.617**
інтернальності стосовно здоров'я та хвороби	0.252

Прим.: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$

Отже, в таблиці продемонстровано, що суттєві кореляційні зв'язки в групі волонтерів спостерігаються між шкалами «загальна інтернальність (0.617, $p < 0,01$), «інтернальності в галузі невдач (0.53, $p < 0,05$), «інтернальності в галузі виробничих відносин» (0.637, $p < 0,01$) та «інтернальність у сфері міжособистісних відносин» (0.617, $p < 0,01$).

Можна припустити, що для волонтерів несення відповідальності за власне життя, будівництва інтеракційних стосунків з оточенням, вміння оцінювати свої помилки та виправляти їх – стають провідними організаторами їх існування. Також для аналізу взаємозв'язку між окресленими шкалами в групі студентів також ми використали кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона).

Дані представлені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Показники методики УСК у групі студентів

Шкали УСК	індекс стресу
Загальна інтернальність	-0.109
інтернальність у сфері досягнень	-0.141
інтернальності в галузі невдач	-0.2
інтернальність у сімейних стосунках	-0.022
інтернальність в галузі виробничих відносин	-0.067
інтернальність у сфері міжособистісних відносин	-0.138
інтернальність стосовно здоров'я та хвороби	-0.355

Як можна побачити, статистично значущих зв'язків не було виявлено.

Далі, з метою дослідження статистичних зв'язків за двома методиками в групі «волонтери» та групі «студенти» було використано критерій U-Манна-Уїтні. Дані представлені у таблиці.

Таблиця 3.5

Матриця кореляційних зв'язків між групами волонтерів та студентів

Назва шкал	Середнє значення в групі «волонтери»	Середнє значення в групі «студенти»	Емпіричне значення критерію	Рівень значимості
загальна інтернальність	3.70	9.50	108.5	0.013*
інтернальність у сфері досягнень	4.85	6.85	160.5	0.284
інтернальності в галузі невдач	3.30	1.30	241.5	0.259
інтернальність у сімейних стосунках	3.40	4.00	179.5	0.577
інтернальність в галузі виробничих відносин	3.10	1.55	240.5	0.27
інтернальність у сфері міжособистісних відносин	0.85	0.00	245.0	0.219
інтернальності стосовно здоров'я та хвороби	0.85	-0.50	276.5	0.036*
індекс стресу	24.50	23.65	237.5	0.307

Прим.: * - $p < 0,05$

Таким чином, можна відмітити, що суттєві статистичні відмінності між групами за двома методиками виявлено по шкалі «загальна інтернальність» (0.013, $p < 0,05$) та «інтернальність стосовно здоров'я та хвороби» (0.036, $p < 0,05$). Отримані дані можуть свідчити про те, що саме для осіб, що обрали волонтерську діяльність притаманне бажання співвідносити себе, свою діяльність із виміром відповідальності, а також привертати увагу на стан здоров'я себе та іншого, що кореспондується з отриманими статистичними показниками.

3.3. Порівняльний аналіз двох груп

Для досягнення мети дослідження – вивчення впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості, її сенсожиттєві орієнтири, особистісного потенціалу та локусу контролю, було проаналізовано взаємозв'язки між шкалами обраних методик.

Таблиця 3.6

Порівняння показників САТ та «Ціннісний опитувальник» у групі волонтерів

	конформність	традиції	доброта	універсальність	самостійність	стимуляція	гедонізм	досягнення	влада	безпека
орієнтація в часі	0.102	0.276	-0.028	-0.096	-0.439	0.142	0.014	-0.255	-0.133	0.196
шкала підтримки	-0.073	-0.254	0.084	-0.018	0.021	0.049	0.437	0.222	0.262	0.02
ціннісні орієнтації	-0.164	0.051	-0.022	0.192	0.056	0.056	-0.213	-0.366	-0.468*	0.201
гнучкість поведінки	0.075	-0.001	-0.071	-0.414	0.144	0.088	-0.453*	0.244	0.083	-0.302
сенситивність	-0.126	-0.039	-0.135	0.189	-0.062	0.313	-0.227	0.068	-0.206	0.293
спонтанність	-0.093	-0.007	0.027	0.449*	0.231	0.035	-0.129	-0.085	-0.255	0.211

	конформність	традиції	доброта	універсалізм	самостійність	стимуляція	гедонізм	досягнення	влада	безпека
самоповага	0.406	0.264	-0.068	-0.075	0.092	-0.287	0.055	0.475*	0.226	0.169
самосприйняття	-0.432	-0.339	-0.18	-0.456*	-0.042	0.008	0.009	-0.48*	-0.309	-0.243
уявлення про природу	0.035	0.049	-0.05	0.068	-0.126	0.134	-0.008	-0.217	-0.346	0.215
синергія	-0.373	-0.112	0.013	-0.049	-0.295	0.213	-0.078	-0.209	-0.076	0.177
сприйняття агресії	-0.157	0.024	0.018	0.002	0.03	0.163	-0.242	-0.225	-0.313	0.196
контактність	-0.048	-0.211	-0.125	-0.015	0.096	0.254	-0.087	-0.104	-0.321	0.194
пізнавальні процеси	0.296	0.44	0.335	-0.272	-0.252	-0.057	0.4	-0.181	-0.064	-0.091
креативність	0.08	-0.114	-0.302	0.19	0.134	0.271	-0.204	0.377	0.067	-0.017

Прим.: * - $p < 0,05$

Завдяки кореляційному аналізу (коефіцієнт кореляції Пірсона), було з'ясовано зв'язки між основними показниками двох методик: САТ та «Опитувальник цінностей» (Ш.Шварц).

Отже, як можна побачити, у групі волонтерів статистично значущий зворотний зв'язок виявлено між шкалами «ціннісні орієнтації» та «влада» (-0.468, $p < 0,05$); «гнучкість поведінки» та «гедонізм» (-0.453, $p < 0,05$); «самосприйняття» та «універсалізм» і «досягнення» (-0.456 та -0.48, $p < 0,05$).

Прямий зв'язок виявлено між шкалами «спонтанність» та «універсалізм» (0.449, $p < 0,05$); «самоповага» та «досягнення» (0.475, $p < 0,05$).

Отримані данні можуть свідчити про те, що для волонтерів вагомим стає ставлення до іншого з розумінням та толерантністю, оскільки певні емоції можуть виражатися спонтанно у всіх людей, це підкреслює їхню

універсальність. Також, досягнення у поставленій меті, викликає у людини більшої поваги та самоцінності.

Зрозумілим стає те, що ціннісні орієнтири людини, яка обрала для себе волонтерську діяльність, не можуть бути пов'язані з концептом влади та отриманням задоволення від неї.

Далі розглянемо кореляційні зв'язки за двома методиками в групі студентів.

Таблиця 3.7

Порівняння показників САТ та «Ціннісний опитувальник» у групі студентів

	конформізм	традиції	доброта	універсалізм	самостійність	стимуляція	гедонізм	досягнення	влада	безпека
орієнтація в часі	-0.178	0.12	0.265	0.533*	0.183	0.136	0.209	0.19	0.171	0.088
підтримка	-0.081	-0.189	0.036	0.35	0.273	0.064	0.416	0.111	0.162	0.258
ціннісна орієнтація	0.076	-0.315	0.086	0.31	0.383	0.048	0.476*	0.34	0.173	0.349
гнучкість	-0.145	-0.08	-0.024	0.419	-0.045	0.097	0.195	-0.103	0.094	0.07
сенситивність	-0.089	-0.226	0.036	0.012	0.099	0.05	0.33	0.037	-0.112	0.117
спонтанність	0.075	-0.296	-0.052	0.229	0.303	0.052	0.321	0.125	-0.07	0.195
самоповага	0.432	0.134	-0.026	0.423	0.034	0.29	0.498*	0.083	0.118	0.488*
самосприйняття	-0.004	0.026	0.075	0.252	0.189	0.283	0.351	-0.027	0.089	0.336
уявлення про природу	-0.038	-0.257	-0.22	0.304	0.198	0.079	0.351	0.03	0.06	0.129
Синергія	0.383	0.119	-0.176	-0.055	-0.01	0.341	0.256	-0.165	-0.011	0.502*
сприйняття агресії	-0.232	-0.193	0.028	0.047	0.264	0.08	0.374	0.16	0.028	0.167
контактність	-0.086	-0.098	0.057	0.331	0.072	0.172	0.362	-0.047	0.1	0.19
пізнавальні процеси	-0.151	-0.269	-0.139	0.204	0.19	0.156	0.146	-0.192	-0.212	0.057
креативність	0.082	-0.183	0	0.51*	0.288	0.289	0.477*	0.168	-0.056	0.336

Прим.: * - $p < 0,05$

Отже, як можна побачити з вищенаведеної таблиці, прямий зв'язок виявлено між шкалами «орієнтація в часі» та «універсалізм» (0.533, $p < 0,05$); «ціннісна орієнтація» та «гедонізм» (0.476, $p < 0,05$); «самоповага» та «гедонізм» і «безпека» (0.498 та 0.488, $p < 0,05$); «синергія» та «безпека» (0.502, $p < 0,05$); «креативність» та «універсалізм» і «гедонізм» (0.51 та 0.477, $p < 0,05$). Можна припустити, що для студентів актуальним стає отримання задоволення від життя, відчуття захисту від неприємних подій чи людей, а також спрямованість на розкриття власного творчого потенціалу.

Для вивчення впливу стресу на респондентів групи «волонтери» та групи «студенти», а також порівняння їх між собою, було обрано ті шкали, за якими виявлено суттєві статистичні зв'язки. Так, із методики «Опитувальник цінностей» (Ш.Шварц) було обрано шкали «конформізм», «доброта» та «влада», за якими виявилось різниця між групами студентів та волонтерів; за методикою САТ (Е.Шостром) була обрана «шкала підтримки», за якою також була встановлена відмінність між групами, а також методика вивчення показника загального стресу «Шкали сприйнятого стресу» (Ш. Коен). Було використано критерій U-Манна-Уїтні. Отримані дані представлені у таблиці.

Таблиця 3.7

Матриця кореляційних показників в двох групах

Назва шкал	Середнє значення в групі «волонтери»	Середнє значення в групі «студенти»	Емпіричне значення критерію	Рівень значимості
конформізм	17.75	16.25	234.0	0.355
доброта	25.40	23.40	263.0	0.088
влада	13.15	14.70	166.0	0.357
шкала підтримки	66.30	49.95	350.0	0***
індекс стресу	24.50	22.80	266.5	0.07

Прим.: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$, *** - $p < 0,001$

Отже, як можна побачити з вищенаведеної таблиці, суттєва статистична різниця між групами спостерігається за шкалою підтримки ($p < 0,001$). За

даними дослідження було виявлено, що стрес не впливає на рівень самоактуалізації особистості.

Висновки до 3 розділу

Таким чином, у ході проведеного дослідження отримано наступні результати:

При вивченні нормативних цінностей та установок було виявлено, що для волонтерів притаманні наступні орієнтації: «самостійність», «безпека», «універсалізм», «доброта» та «конформність»; з низькими значеннями увійшли «влада» та «традиції».

У групі «студенти»: високі значення виявлено по шкалах «самостійність», «безпека», «універсалізм», «доброта» та «досягнення»; низькі значення притаманні шкалам «традиції» та «влада».

При порівнянні показників індивідуальних пріоритетів за двома групами, було виявлено, що в групі волонтерів високі показники спостерігаються по шкалах «конформність», «доброта», «універсалізм» та «самостійність»; показник «гедонізм» має негативне значення.

У групі студентів високі показники виявлено по шкалах «стимуляція», «гедонізм», «досягнення», «влада» та «безпека».

Спостережено, що у групі волонтерів і студентів виявлений зв'язок між нормативними ідеалами та індивідуальними пріоритетами: у волонтерів проявляються такі цінності, як «конформізм», «доброта», «універсалізм» та «самостійність»; для студентів на рівні індивідуальних цінностей - «стимуляція», «гедонізм», «досягнення», «влада» та «безпека». Пряма кореляція між групами на рівні $p < 0,05$.

При порівнянні групи між собою за критерій U-Манна-Уїтні виявлено, що різниця спостерігається на рівні наступних категорій: «доброта» (0.005, $p < 0,01$), «конформізм» (0.03, $p < 0,05$) та «влада» (0.012, $p < 0,05$).

При вивченні самоактуалізації людини (методика САТ (Е.Шостром) виявлено наступне: для волонтерів високі та середні показники виявлено за всіма шкалами: «підтримка» (ср.зн. – 14,57), «самоповага» (ср.зн. – 13,46), «ціннісна орієнтація» (ср.зн. – 13,2). У студентів спостерігаються високі та середні показники по шкалах «гнучкість поведінки» (ср.зн. – 11,95), «самосприйняття» (ср.зн. – 11,14), «самоповага» (ср.зн. – 11,13), «орієнтація в часі» (ср.зн. – 11,12) та «ціннісні орієнтації» (ср.зн. – 11).

Прі порівнянні показників методики САТ (Е.Шостром) за двома групами виявлено відмінності по базовим шкалам між двома групами: для волонтерів високий показник по шкалі «підтримка» (ср.зн. – 14,57), у студентів високі показники по шкалі «орієнтація в часі» (ср.зн. – 11,11). При порівняння групи «волонтери» та групи «студенти» між собою за допомогою критерію U-Манна-Уїтні різниця спостерігається за шкалою «підтримка» (0, $p < 0,001$).

При вивченні рівня суб'єктивного контролю виявлено наступне: у волонтерів середні та нижче середнього показники за всіма шкалами: загальною інтернальністю, «інтернальності в галузі невдач» та «інтернальності в галузі виробничих відносин»; зростання спостерігається по шкалі «інтернальності стосовно здоров'я та хвороби»; середні показники по шкали «інтернальність у сфері досягнень», «інтернальність у сімейних відносинах» та «інтернальність у сфері міжособистісних відносин».

У студентів високі показники спостерігаються по шкалі «інтернальність у сімейних стосунках»; зниження показників по шкалах «загальної інтернальності» та «інтернальність у сфері досягнень», а також «інтернальності в галузі невдач» та «інтернальності в галузі виробничих відносин»; негативний показник по шкалі «інтернальності стосовно здоров'я та хвороби» та «інтернальність у сфері міжособистісних відносин».

При вивченні впливу стресу на людину («Шкала сприйнятого стресу» (Ш. Коен)), отримано наступне: в групі волонтерів спостерігається середній рівень стресу – 24,68, як і в групі студентів – 23,95.

При аналізі зв'язків між шкалами методики «УСК» (Дж. Роттера) та «Шкала сприйнятого стресу» (Ш. Коен) у групі волонтерів та студентів (коефіцієнт кореляції Пірсона) суттєві статистичні відмінності виявлено по шкалі «загальна інтернальність» (0.013, $p < 0,05$) та «інтернальність стосовно здоров'я та хвороби» (0.036, $p < 0,05$).

При вивченні складових самоактуалізації особистості, її сенсожиттєвих орієнтирів, особистісного потенціалу та локусу контролю, було використано коефіцієнт кореляції Пірсона та виявлено, що групі волонтерів статистично значущі зв'язки між шкалами – спонтанність-універсалізм (0,449, $p < 0,05$), а також зворотня кореляція між шкалами ціннісної орієнтації-влада (-0,468)- $p < 0,05$, гнучкість поведінки-гедонізм (-0,453, - $p < 0,05$), самосприйняття-універсалізм (-0, 456, - $p < 0,05$).

У групі студентів статистично значущі зв'язки виявлено між шкалами орієнтація у часі-універсалізм (0,533, $p < 0,05$), ціннісна орієнтація – гедонізм (0,476, $p < 0,05$), самоповага-гедонізм (0,498, $p < 0,05$), самоповага-безпека (0,488, $p < 0,05$), синергія – безпека (0,502, $p < 0,05$), креативність-універсалізм (0,51, $p < 0,05$), креативність-гедонізм (0,477, $p < 0,05$).

При вивченні впливу стресу на респондентів двох груп, було обрано ті шкали, за якими виявлено суттєві статистичні зв'язки: шкала «конформізм», «доброта» та «влада», «шкала підтримки», а також показник загального стресу. За критерієм U-Манна-Уїтні суттєва статистична різниця між групами спостерігається за шкалою підтримки ($p < 0,001$).

ВИСНОВКИ

Таким чином, протягом даного дослідження, а саме вивчення впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості, її сенсожиттєвих орієнтирів, особистісного потенціалу та локусу контролю, ми дійшли наступних висновків:

1. Проаналізовано погляди науковців щодо вивчення впливу сучасних умов на самоактуалізацію особистості, розглянуті теорії А. Маслоу, К Роджерса, Е. Шострома та погляди сучасних вчених на проблему самоактуалізації, зокрема, української вченої В. А. Гупаловської. З'ясовано, що самоактуалізація - це процес розвитку і самовдосконалення особистості, який включає в себе досягнення внутрішнього потенціалу та здійснення особистих цілей і бажань.

Виділено п'ять основних підходів до тлумачення концепції ціннісних орієнтацій: як орієнтації особистості; як потреби; як індивідуального досвіду соціального життя; як внутрішньоособистісного утворення; як джерела свідомої діяльності та поведінки.

2. Емпірично досліджено вплив сучасних умов на самоактуалізацію особистості, сенсожиттєві орієнтири особистості, особистісний потенціал, які формують корені складові самоактуалізації людини. Виявлено, що у групі волонтерів та студентів основними пріоритетами стали «самостійність» та «безпека». Тобто, основним полем існування людини в сучасних умовах стають цінності самотрансцендентності – «доброта», консерватизму – «конформізм» та самопіднесення – «влада». Виявлено, що різниця між групами пов'язана зі шкалою «підтримка».

3. Емпірично досліджено основні позиції – локус контролю особистості, які формуються в сучасних умовах та виявлено, що для студентів характерно орієнтуватися на сімейні стосунки, та уникати відповідальності у власному здоров'ї та хвороби, а також напруження в міжособистісних

стосунках. Для волонтерів характерно несення відповідальності за свої невдачі, за будівання комунікативного простору, як в професійній діяльності, так і в стосунках з оточенням. Також виявлений середній рівень стресу у респондентів двох груп.

4. Зробити порівняльний аналіз локусу контролю, складові самоактуалізації особистості та виявлено наступне: у групі волонтерів існує суттєвий зв'язок між спонтанністю та універсалізмом, а також зворотній зв'язок між цінностями та владою і гедонізмом.

У студентів зв'язок простежено між орієнтацією в часі та універсалізмом, гедонізмом, безпекою та креативністю.

Також виявлено, що стрес не є тим фактором, який розвертає людину до себе та власного буття, саме бажання дати та отримати підтримку стає тим виміром, за яким відбувається конституювання власного життя та самоактуалізації.

Таким чином, поставлена мети - дослідити вплив сучасних умов, у даному випадку – стресу, виявило, що рівень стресу не має значущого впливу на рівень самоактуалізації особистості. Основними цінностями, на які спирається людина стали загальна відповідальність за себе та своє буття, креативність та самоповага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О.І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dovira-1558.narod.ru/prof.html>
2. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2003. 18 с.
3. Бакума Інесса Миколаївна. Ціннісні орієнтації особистості в детермінації девіантної поведінки молоді: автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.03 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. — О., 2019.
4. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах): Видання друге, доповнене. – Житомир: ПП «Рута», Видавництво «Волинь», 2008. – 232 с.
5. Бех И. Д. Психологические основы нравственного развития личности: дисс. д-ра психол. наук: 19.00.01 / Киевский государственный педагогический институт имени М. П. Драгоманова. Київ, 1992. 320 с.
6. Бреусенко О. А. Динаміка ціннісно-сислової сфери особистості у умовах екзистенціальної кризи: автореф. Дис. канд. психол. наук: 19.00.01/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2000.20 с.
7. Боднар М. Самоактуалізація як чинник психічного здоров'я студентської молоді. <https://social-science.uu.edu.ua/article/485>
8. Большакова А.М. Особистісна реалізованість людини в онтогенезі: автореф. дис. д-ра психол. наук : 19.00.07 / А. М. Большакова ; Класич. приват. ун- т. - Запоріжжя, 2011. 36 с.

9. Братаніч Б.В., Ільченко І.Г. Самоактуалізація особистості та освіта // Філософські проблеми освіти . 2011. № 2. С. 13 – 20.
10. Вілюжаніна Т. А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології імені Г. С. Костюка. НАПН України, Київ, 2006. 22 с.
11. Герасімова Н. Є. Внутрішньо особистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07/ Інститут психології імені Г. С. Костюка. НАПН України, Київ, 2004. 22 с.
12. Глинянюк Н. В. Психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] / Н. В. Глинянюк. – Режим доступу : http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Glinaniyk.pdf.
13. Голован В. П. Аксіопсихологічний потенціал гуманізації професійної підготовки педагогів: автореф. Дис. канд. психол. наук: 19.00.07/ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. 18 с.
14. Гомонюк В.О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення / В.О. Гомонюк // *Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieka – 2013»*. – Volume 22: Psychologia i socjologia. Politologija. Przemisl: Nauka i studia, 2013. S. 21 – 26.
15. Горбунова Л. (2013). Феномен навчання у світлі комунікативної філософії Ю. Габермаса
16. Філософія освіти. *Philosophy of Education*: науковий журнал. —2013. № 1 (12)//Ін-т вищої освіти НАПН України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2013. — 390 с. — С. 88–118.

17. Грабіщук С., Безверхий О. Моделі самоактуалізації в сучасній психології. Науковий вісник мну імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. № 1 (17). 2017. С.56-61.
18. Грись А.М., Максименко М.Ю., Моторна Т.М. Емоційні чинники самоактуалізації як механізм активізації особистісних ресурсів/Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Випуск 18-2018
19. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. психол. н.: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / В. А. Гупаловська. К., 2005. 26 с.
20. Долинська Л.В., Максимчук Н.П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: навч. Посіб. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с.
21. Євтух В. Б. Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 86 с.
22. Заредінова Е.Р. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика: монографія. Київ: Видавничий Дім „Слово”, 2020. 372 с.
23. Іванців Н. І. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07/ Інститут психології імені Г. С. Костюка. НАПН України, Київ, 2001. 19 с.
24. Карпенко З. С. Психологічні основи аксіогенезу особистості: автореф. дис. д-ра психол. наук: НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 1999. 37 с.
25. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 112 с.

26. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми : Вид-во «МакДен», 2012. 410 с.
27. Кучеренко Є. В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів : автореф. дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Кучеренко Єгор Валерійович. –Київ, 2011. – 21 с.
28. Лазоренко Б. П. Підвищення адаптивності проблемної молоді в умовах переживання наслідків травматичних подій // Способи підвищення соціально-адаптивних можливостей людини в умовах переживання наслідківтравматичних подій: метод. рекомендації / за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2017. С. 55–60.
29. Лешенок У. С. Особливості аналізу динаміки ціннісних орієнтацій населення України. Матеріали XV Міжнародної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Модернізація суспільства 192 та соціальні технології» (17-18 травня 2018 року). Київ, 2018. С.95- 97.
30. Лешенок У.С. Методики вимірювання цінностей: аналіз та систематизація. «Актуальні проблеми філософії та соціології». 2017. №19. С.51-54.
31. Максименко С. Д. Теоретико-методологічні проблеми психології особистості / С. Д. Максименко // Проблеми сучасної психології : зб. Наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 7. – С. 3–18.
32. Маноха І. П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини : онтологічно орієнтований підхід: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / І. П. Маноха. — К., 2003. — 48 с.

33. Маслоу А. Мотивація і особистість. Режим доступу: <https://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>
34. Москаленко О.В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 1. 2013. С. 91-98.
35. Моцар М.М. Формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2018. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018.
36. Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. Тематичний випуск “Актуальні проблеми когнітивної психології” – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2012. Вип. 20. 336 с.
37. Ніколаєнко С. Особливості психологічної допомоги учасникам військових дій при посттравматичному стресовому розладі // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. праць. 2014. Вип. 7. С. 51–61.
38. Нестеренко Г.О. Синергетичний вимір самореалізації особистості в умовах трансформації суспільства: Автореф. дис... канд. філософ. Наук: 09.00.03 /; АПН України. Ін-т вищ. освіти. К., 2003. 20 с.
39. Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості: монографія / Л. З. Сердюк, Т. М. Яблонська, І. В. Данилюк, О. І. Пенькова, Н. Д. Володарська [та ін.]; за ред. Л. З. Сердюк. К. : Педагогічна думка, 2015. 197 с.
40. Пришляк О.І., Драпак Г.Б. Становлення ціннісних орієнтацій особистості майбутніх фахівців соціономічних професій в контексті міжкультуральної освіти. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота», 2022. Вип. 1(50). С. 232-236.

41. Радчук Г.К. Особливості самореалізації особистості студентів в освітньому середовищі вищої школи / Г.К. Радчук // Психологія і особистість. 2015. No 2 (8). Ч. 2. С. 85-97.
42. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. https://royallib.com/read/roddgers_karl/stanovlenie_lichnostivzglyad_na_psiho_terapiyu.html#0
43. Родіна Н. В. Методологія та організація наукових досліджень : метод. вказівки для студентів із спеціальності 053 «Психологія», галузі знань «Соціальні та поведінкові науки»/ Н. В. Родіна. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019.
44. Рутіна Ю.В. Професійна самоактуалізація особистості. Актуальні проблеми психології. Т.І Випуск 45. Режим доступу: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v1/i45/13.pdf>
45. Сняданко, І. І., & Грищенко, О. В. Теоретико-психологічний аналіз поняття «когнітивна установка». Вісник Національного університету оборони України. 2021. 58(5). С. 175–182.
46. Столярчук О.А. Самоактуалізація як чинник становлення особистості майбутніх фахівців. <https://core.ac.uk/download/pdf/145611807.pdf>
47. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
48. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376
49. Ткалич М.Г. Психолого-організаційні детермінанти самоактуалізації менеджерів комерційних організацій: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.10 / М.Г. Ткалич ; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 2006. 20 с.

50. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія/НАН України, ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. – Київ: Абрис, 2002. – 746 с. – (Б-ка Держ. фонду фундамент. дослідж.).
51. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид. (перераб. і доп.). – Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 796 с.
52. Шамич О. М. Психологічні основи самореалізації паролімпійців: монографія. К.: Талком. 2019. 309 с.
53. Чудакова В. П. Особливості особистості на шляху самоактуалізації – критерію сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності особистості (3 частина, продовження) [Текст] / В. П. Чудакова // Освіта і розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2015. – № 1 (32) (січень)
54. Antoci, D. (2021). Values and Value Orientations of Adolescents and Young People in Pre-Pandemic and Pandemic Situations. *Postmodern Openings*, 12(3), 288-310. <https://doi.org/10.18662/po/12.3/341>
55. Ariely G. Can we Rate Public Support for Democracy in a Comparable Way Cross-National Equivalence of Democratic Attitudes in the World Value Survey / G. Ariely, E. Davidov // *Social Indicators Research*. – 2011. – Vol. 104 (2). – P. 271–286.
56. Cohen S., Williamson G. Perceived Stress in a Probability Sample of the United States. *The Social Psychology of Health: Claremont Symposium on Applied Social Psychology* / S. Spacapan, & S. Oskamp (Eds.). Newbury Park, CA : Sage, 1988. Pp. 31–67
57. Davidov E. Bringing values back in: the adequacy of the European social survey to measure values in 20 countries / E. Davidov, P. Schmidt, S. Schwartz // *Public Opinion Quarterly*. – 2008. – Vol. 72 (3). – P. 420–445.
58. Davidov E. Cross-Country and Cross-Time Comparison of The Human Values Measurements with The Second Round of The European Social Survey / E. Davidov, R. S. Lazarus R. S. Psychological stress and the coping process. New York

- : McGraw Hill, 1966. 466 p. // Survey Research Methods. – 2008. – Vol. 2 (1). – P. 33–46.
59. Danyliuk I., Kuprieieva O. The Psychological Basis of Students' Self-Realization at the Integrated Educational Environment. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume IV, May 22th -23th, 2020. P. 17-29. <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol4.5185>
60. Deci E. L., Ryan R. M. (2008) Facilitating optimal motivation and psychological well-being across life's domains. *Canadian Psychology*. 2008. 49. P. 14-23.
61. Lazarus R. S. Psychological stress and the coping process. New York : McGraw Hill, 1966. 466 p
62. Maslow A.H.(1955). Deficiency motivation and growth motivation. In M. R. Jones (ed.), Nebraska Symposium on Motivation: 1955, pp. 1–30. Lincoln, NB: University of Nebraska Press.
63. Halian I. M. Value contradictions in personal axiogenesis. Insight: the psychological dimensions of society. 2022. № 7. Pp.11–23.
64. Refining the theory of basic individual values / S. Schwartz, J. Cieciuch, M. Vecchione [et al.] // Journal of Personality and Social Psychology. – 2012. – Vol. 103 (4). – P. 663–688.
65. Schwartz S. An overview of the Schwartz Theory of Basic Values [Electronic resource] / S. Schwartz // Online readings in Psychology and Culture. – 2012. – Vol. 2 (1). – Mode of access: <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11>. – Title from the screen.
66. Sisler A. (2016). Adolescents' value orientation development in light of socio-cultural influences. Genehmigte Dissertation. Berlin, URL: https://depositonce.tu-berlin.de/bitstream/11303/6105/4/sisler_aiden.pdf

68. Schwartz S., Bilsky W. Toward a theory of the universal content and structure of values: extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990. Vol. 58. P. 878–891.
69. *Shostrom E. L.* An Inventory for the Measurement of Self-Actualization // *Educational and Psychological Measurement*. — 1964. — Vol. 24, no. 2. — P. 207—218. — doi:10.1177/001316446402400203
70. Shostrom E. Anty-Karnehy / elektronnyi resurs. Available at: <http://web.kpi.kharkov.ua/ethics/wp-content/uploads/sites/131/2016/02/SHostrom-Everett.-Anty-Karnehy.pdf>.
71. Ryan R. M. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being / R. M. Ryan, E. L. Deci // *American Psychologist*. – 2000. – Vol. 55. – P. 68 – 78.
72. Rokeach M. *The nature of human values*. New York : Free Press, 1979
73. Özaslan, G. (2018). The essential meaning of self-actualization via principalship: A phenomenological study. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi –Journal of Qualitative Research in Education*, 6(2), 9-24.
74. Rotter, J. B. (1980). Interpersonal trust, trustworthiness and gullibility. *American Psychologist*, 26, 1-7.
75. Rotter, J. B. (1992). Some comments on the "cognates of personal control." *Applied & Preventive Psychology*, 1, 127-129.
76. Skinner B.F. *Science and human behavior*. New York: Macmillan; 1953.
77. Yalcin-Siedentopf N., Pichler T., Welte A.S. et al. Sex matters: stress perception and the relevance of resilience and perceived social support in emerging adults. *Archives of Women's Mental Health*. 2021. Vol. 24.